

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
учебного предмета «Литературное чтение на чеченском языке»
для обучающихся 1-4 классов

КХЕТОРАН КЕХАТ

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт бу, оьрсийн маттаца цхьаьна Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу гIуллакхо дика хьелаш кхуллу и мотт Iалашбан а, кхио а. 1-4-чу классашкахь «Ненан мотт а, ненан литература» а предметан декъехь хьобхуш йу ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар, иза тIехьажийна йу дешархойн кхетаман-довзаран, хьасене хиларан, исбаьхьаллин-эстетикин таронаш кхио а, гIиллакх-оьздангаллин мехала болу хьежамаш кхолла а, бер нохчийн къоман култураина тIеоьзо а.

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран 1-4-чу классашна лерина «Ненан (нохчийн) маттахь» литературин йешар» дешаран предметан герггарчу хьесапан белхан программа (кхидIа – Программа) кечийна кху нормативно-бакъонийн базица догIуш:

- Россин Федерацин Конституци (статья 26);
- 24.09.2022 ш. № 371-ФЗ «Россин Федерацин дешархо» Федеральни закон (хийцамашца а, тIетохаршца а);
- 25.10.1991 ш. № 1807-1 «Россин Федерацин къаьмнийн меттанех» Федеральни закон (хийцамашца а, тIетохаршца а);
- Россин Федерацин Серлонан министерствон 31.05.2021 ш. № 286 омранца чIагIийна йолу Йуьхьанцарчу йукъарчу дешарана Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт;
- Кхетош-кхиоран герггарчу хьесапан программа (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин сацамца, 23.06.2022 ш. № 3/22 протокол);
- Россин Федерацин къаьмнийн ненан меттанаш хьехаран Концепци (чIагIийна Россин Федерацин Серлонан министерствон коллегехь 1.10.2019 ш.);
- Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта дешаран герггарчу хьесапан белхан программа (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин сацамца, 18.03.2022 ш. № 1/22 протокол);
- Нохчийн Республикин Конституци 23.03.2003 ш. (хийцамашца а, тIетохаршца а);
- Нохчийн Республикин 25.04.2007 ш. № 16-РЗ «Нохчийн Республикехь меттанех» закон (хийцамашца а, тIетохаршца а);
- Нохчийн Республикин 30.10.2014 ш. № 37-РЗ «Нохчийн Республикехь дешарх» закон;
- Нохчийн Республикин Правительствон 17.08.2020 ш. № 180 «Нохчийн Республикин «Развитие образования Нохчийн Республикехь дешар кхиор» пачхьалкхан программина йукъа хийцамаш балорах, 17.03.2022 ш. хийцамашца Сацам;
- Нохчийн Республикин тIекхуьу чкъор ийманехь кхетош-кхиоран Йукъара концепци (ЧIагIийна Нохчийн Республикин Мехк-Дас 14.02.2013 ш.);
- Нохчийн Республикехь нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци (чIагIийна Илманан Кхеташонан кхеташонехь 12.05.2022 ш. № 3).

Программа кхочушйаран бухехь Iуьллуш, федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан методологи йолу системно-гIуллакхаллин кеп йу.

Программа лерина йу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархошна «Ненан (нохчийн) литература» предметана дешаран а, белхан а программаш хIитто бухе йилла.

Авторийн а, белхан а программаш йазйечеран йиш йу дешаран материал дІакхачорехъ, хІотторехъ а, сахъташ теманашка а, дакъошк а декъарехъ шайна зеделлачух пайдаэца.

Программа кечийна йу йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран программа кхочушйечу хъукматашна, нохчийн мотт хуучу йа ледара хуучу дешархошна.

Дешаран предмето таро ло гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца, къаьсттана «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметца, зІе латтор кхочушдан.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЪ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Программа тІехъажийна йу дешаран хъукматашна а, хъехархошна а методически гІо дарна, цо таро лур йу:

- 1) «Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» дешаран предмет хъехаран процессехъ Федеральни пачхъалкхан йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахъ (кхидІа – ЙІД ФПДС); билгалдина долу адаман кхиаран, метапредметни, предметни дешаран жамІаш кхузаманан лехамашца догІуш кхочушдан;
- 2) «Ненан (нохчийн) маттахъ литературин йешар» дешаран предметан Іаморан хила лерина жамІаш а, чулацам а ФГОС НОО а; йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран герггарчу хъесапан коьртачу программца (йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхъаьнакхетараллин 2015-чу шеран 8-чу апрелехъ № 1/15 протоколца йинчу редакцехъ) а; кхетош-кхиоран герггарчу хъесапан программца (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхъаьнакхетараллин 2020-чу шеран 2-чу июнехъ № 2/20 протоколаца бинчу сацамца) а догІуш, дешаран шерашца билгалдан а, структура хІотто а;
- 3) Билгалчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билггала долу дакъа-тема Іамо лерина дешаран хан а нисйеш, ткъа иштта дешаран материалан дакъош/теманаш дІалацарна тІехъажийна долу дешаран гІуллакхийн коьртачу кепех а пайда а оьцуш, календарно-тематически план хІотто.

Программин чулацам тІехъажийна бу «Ненан мотт а, ненан маттахъ литературни йешар а» предметан декъана йолчу йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дІалацарна Федеральни пачхъалкхан йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахъ билгалдинчу тІедахкарийн (тІедожор) жамІашка кхача.

«Ненан мотт а, ненан маттахъ литературни йешар а» предметан декъана йолчу йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дІалацарна ЙІД ФПДС тІедахкаршца догІуш, курс тІехъажийна йу Россин Федерацин культурин экъанехъ ненан меттан литературин меттиг а, роль а муьлха йу а, историко-культурин, оьздангаллин, эстетическин мехаллаш Іалашйарехъ а, цхъана тІаьхъенера вукху тІаьхъене дІакхачорехъ а лоцучу декъах а кхеторна; Россин Федерацин субъектан культурин а, гІиллакх-оьздангаллин а, эстетикин а йуьхъ кхолларехъ къоман фольклоро а, исбаьхъаллин литературо

а лоцучу декъах йуъхъанцара хъежам (хаарш) кхолларна а; ненан меттан литература къоман културин дахаран довзаран цхъа коьрта дакъа а, къоман а, Россин а културин хилам а, оздангаллин мехаллаш а, ламасташ а лардаран гIирс а, дуьнене а, къоман историга а, културига а хъежам а хиларх кхетам кхолларна а, ненан маттахъ йешаран лехамаш хиларна а.

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературин йешар» курсан бухе йиллина нохчийн литературо чулоцург къоман културин ламастийн мехаллийн кодийн система йу боху ойла йу. Нохчийн къоман културин ламасташ Iалашдаран гIирс хилла ца Iаш, нохчийн литература зIе йу къоман дIадаьлларг, карарниг, хиндерг вовшашца дузуш а, кегийчу дешархойн кхетаме и дуьллуш а.

Дешаран предметан чулацам кхочушбан йиш йу урокел арахьарчу гIуллакхаллехъ а (Йуххедиллар 1). «Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» предметца доьзна урокел арахьа гIуллакхалла йуъхъанцарчу классийн дешархойн индивидуальни башхаллаш а, хьашташ а, Нохчийн Республикин къоман а, этнокултурни а башхаллаш а тидаме а оьцуш, кхочушдан а, вовшахтоха а лерина ду. Программехъ иштта йалийна классал арахьарчу йешарна а, дагахъ Iаморна а леринчу говзарийн список (Йуххедиллар 2). Классал арахьарчу йешарна хьехархочо схьакъасто тарло литературни говзарш, регионан этнокултурни башхаллаш тидаме а оьцуш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЪ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ IАМОРАН IАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» дешаран предмет Iаморан **Iалашо йу** – нохчийн литературе а, нохчийн матте а нохчийн културин коьртачу декъе санна мехала хъежам кхоллар; дешархой шайн къоман културно-меттан экъанна йукъабалор, шайн къоман културин тIаьхьалонна а, кхузаманан лехамашна а, къоман ламасташна а йукъаозор; чкъурийн исторически тIаьхьалонах а, нохчийн култура ларйарх шаьш жобпалле хилар а кхетор.

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» дешаран предмет Iаморан **декхарш:**

– Россин гражданаллин идентичностан баххаш кхоллар, шайн Даймахках а, Россин халкъах а, Россин халкъийн цхъаалехъ мехкан исторех а дозалла дан Iамор, шаьш муьлхачу къомах ду кхетор; Россин дукхакъаьмнийн йукъараллин мехаллаш кхоллар;

– нохчийн къоман историко-културин зеделлачун тIалам бан Iамор, дешархочунна шен къоман културин-меттан хьал довзийтар; йуъхъанцарчу классийн дешархочунна нохчийн литература историко-културин, оздангаллин, эстетикин мехаллийн хьоста санна йезайалийтар;

– нохчийн литературехъ гайтина йолчу а, нохчийн синкхетамна ладаме йолчу а гIиллакх-оздангаллийн мехаллех хъежам кхоллар;

- нохчийн литературин говзарш Iаморан буха тIехь нохчийн меттан исбаьхьаллин-эстетикин таронех хаарш совдахар;
- адаман амал кхиарехь а, къамел шардарехь а даима йеша хьагам кхоллар;
- тайп-тайпанчу текстийн чулацаман а, башхаллин а мах хадоран йешаран хаарш шардар, уьш йийцаре йарехь дакъалацар;
- къамел даран йерриге а кепаш кхиар, йешначух лаьцна барта а, йозанца а дийца хаарш карадерзар;
- йешаран корматаллаш кхиор.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ГЕРГГАРА БЕЛХАН ПРОГРАММИН ЧУЛАЦАМАН КОЪРТА ЛИНЕШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан программехь белла чулацам бу, и теллича нохчийн литературин къоман-культурин башхалла а; нохчийн меттан а, нохчийн литературин а Нохчийн Республикин а, Россин а историца, нохчийн къоман материале а, синбахама а культурица а йолу зIе а йаста некъ лур бу. Курс лерина йу йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературин а, культурин а хьежам шорбан; йуьхьанцарчу классийн дешархойн йешаран жигарчу гонна йукъайогIучу фольклоран а, нохчийн классикийн а, нохчийн кхузаманан литературин а говзарша таро ло дешархошна адамаллин мехаллашкахь нохчийн культурин а, къоман синкхетаман а коьртачу баххех кхетам бала. Йуьхьанцарчу классийн дешархошна йеша а, талла а схьаковдийначу нохчийн литературин говзарша схьагойту нохчийн къоман культурин тайп-тайпана агIонаш, жигарайоху даимлера мехаллаш (дикалла, доглазар, синшорто, кьинхетам, эхь-бехк, бакъдерг, доьзалан мехаллаш, патриотизм, баккхийчаьрга ларам, адамалла, и. кх.дI.).

Кху программехь «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан башхалла кхочушйина кху бахьанашца:

- нохчийн къоман амал, Iадаташ, ламасташ, нохчийн культурин синбахама мехаллаш, адамаллин мехаллаш а, эхь-бехк а гойтуш долу говзарш схьахаржарна;
- нохчийн йаздархойн нохчийн бераллин дуьне гойтуш говзарш тIе тидам бахийтарна: доьзалехь бер кхетош-кхиоран башхаллаш, баккхийчаьрца а, нийсархошца а цуьнан йолу йукъаметтигаш, бери шена гонахара дуьне тIелацаран башхаллаш.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Iаморо гIо дийр ду дешархойн мотт хьал долуш барна а, церан къамелан культура а, хьасене бовларан хаарш шардарна а. Шена тIехь программин проблемно-тематически блокаш хIитточу дидактически материалана культурно-исторически тIедалорах а пайдаоьцу. ХIора проблемно-тематически блока йукъайогIу нохчийн къоман синбахама а, материале а культура гойтуш болу кхетамаш.

Программехь хIара дакъош ду: «Вайна гонахара дуьне», «Самукъне абат», «Вайн Даймохк», «Вайн йаздархой», «Халкъан барта кхолларалла», «Кхечу къаьмнийн литература»,

«Киншка – тоьлла доттагI», «Нохчийн халкъан барта кхолларалла», «Сан Даймехкан коьрта гIала», «Дашо гуьйре», «Деша «СтелаIад» журнал!», «Сан доьзалан йовхо», «Дешан ма-дарра а, тIедерзийна а маьIна», «Марша догIийла, Керла шо!», «Iа», «Ваха Iама», «Тхан кегий доттагIий», «БIаьсте йогIу, бIаьсте йогIу!», «Даймохк», «Аьхке», «Латта ларде», «Хаарийн орам», «Гуьйре», «Берийн йаздархой», «Авторски туьйранаш», «Хиндолу хьоза бенахь дека», «Жима доккха дуьне», «Iалам», «ДоттагIалла», «Кхечу къаьмнийн фольклор», «Куьлтурин бIов», «БIаьсте», «Нохчийн махкахь», «Нохчийн фольклор», «Дайн латта», «Вай деха дуьненахь», «Iаламан хазалла нохчийн поьзехь», «Бераллин туьйра», «БIе эзар дика гIуллакх», «Бовза, беза вайн Даймохк!», «Iаламан къайленаш», «Даймехкан декхаро гIаттийна вогIу со», «Ненан мотт», «Суна сирла дахар деза!».

Программехь йеллачу говзарийн чулацам йуьхьанцарчу классийн дешархочун лехамашна гонаха хIоттийна бу, хаьржинчу говзарийн башхаллашкахь гуш а бу.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ДЕШАРАН ПЛАНЕХЬ МЕТТИГ

ЙИД ФПДС догIуш, «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметни декъана йукъайогIуш а, Iамон тIейожийна а йу.

Программа ЙИД ФПДС гайтинчу дешаран программа дIалацаран жамIийн предметни лехамийн буха тIехь хIоттийна а, **237** сахьтан (**33** сахьт 1-чу классехь а, 68 сахьташ 2-4-чу классашкахь) бараман дешаран йукъарчу тIедилларна лерина а йу. Программин инвариантни дакъа Iаморна луш дешаран **200** сахьт ду. 37 дешаран сахьтах лаьтташ йолу дешаран тIаьхьалонан хан программин вариативни декъана дIало, цо йукъалоцу авторийн Iаматийн линейкина оьшу белхан программа хIоттийнчу авторша къастийна говзарш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТАРЕТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан чулацам билгалбечу хенахь коьртачу тидамехь ду:

1. Къоман кхетамна мехала долу, йеххачу хенан йохалла — кхузамане кхаччалц – культурахь коьрта меттиг дIалоцу хIуманаш (масала, баккхийчаьрга, нене ларам, Даймахке безам, догдикалла, доглазар, нийсо йезар, эхь-бехк, сий, и.кх.дI.) Цу коьртачу кхетамашца болх дIахьо йуьхьанцарчу классийн дешархоша дIалоцур долчу кепара хаьржинчу нохчийн йаздархойн уггаре а къегинчу, нохчийн литературин а, куьлтурин а башхаллаш кхочушийнчу говзарш тIехь. И говзарш йовзаро гIо до йуьхьанцарчу классийн дешархошна къоман куьлтурин ламастех а, нохчийн культурахь а кхета.

2. Йуьхьанцарчу классийн дешархойн лехамаш: говзарийн доккхачу

декъан турпалхой йуьхъанцарчу классийн дешархойн нийсархой бу, церан дуьне довзарца босту программехь билгалбина культурно-историн кхетамаш. Программи йукъайахийтина тайп-тайпанчу заманаьшкахь берийн дуьне гойту а, церан кхиаран некъаш а, амал йахчайалар а, оздангаллин кьилбанаш кхолладалар а гойту говзарш; говзарш харжаро дешархочунна таро ло историн тайп-тайпанчу муьраьшкахь нохчийн культура шен нийсархочун бӀаьргашца ган. Программехь ладамечу барамехь йелла кхузаманан авторийн говзарш а йу, цара шайн кхоллараллехь кхидӀа хьо нохчийн литературин кьоман ламасташ, и говзарш кхузаманан дешархочунна гергара йу.

3. Кьоман башхаллин хиламаш искусствон кхечу гӀирсашца гайтина говзарш а хаьржина, цо таро ло дешархошна нохчийн культурехь искусствийн диалог гайта.

Цхьадолу декхарш кхочушдан лерина дешаран материал хаьржина гуманизман, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллийн, кхеташ хиларан, жигараллин, поликультурин, ламасталлин классикин а, кхузаманан бараман цхьаьнадаран, тематикин, кепийн-жанран тайп-тайпаналлин критеришца йогӀуш.

Программо билгалбечу йешаран гуоно таро ло тайп-тайпанчу хенийн а, кьаьмнийн а говзарийн куьзганхула беран дуьненехьежаман гураш жим-жимма шордан.

Программехь и масех бухедилларца билгалбо. Хьалхара шиь доьзна ду йешаре ойла а, йешаран техникин хаарш кхиоран хьелаш а кхолларца. Иштта, и хаарш кхиоран йуьхъанцарчу муьрехь уггаре а хьалхарчу роӀехь йу байтийн а, прозин а йух-йуха олуш дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш, абзацаш йолу тексташ (йешаран техникин говзалла кхиочу хенахь мехала долчу йешаран кхиаме хилар тардалийттаран Ӏалашонца); ткъа иштта кхиаме ду забаре чулацам болу сихха хазахетар йа велар кхолладолуьйту тексташ лелор а, (хӀунда аьлча, цу хенахь забар йевзаш хиларо эстетикин синхаамаш гучубахар кхиадо) йешаран мукъам кхиоран Ӏалашонца. Дешаран хӀора шеран тексташ схьахаьржина йу цу хенан берашна тӀелаца ата хилар тидаме а оьцуш. Текст схьахаржаран кхидолу бухедахкарш доьзна ду исбаьхьаллин дешан фольклорна кепашкара авторийн литературе кхаччалц кхиаран логика ларйаран цаторийла хиларца; билггала долу оздангаллин а, эстетикин а декхарш кхочушдан цаторийла хиларца, царах коьртанаш билггал йолчу оздангаллин-эстетикин концепцига доьрзу, и концепци дешаран деа а шарахь кхиош схьайалайо; жанрийн а, тематикин тайп-тайпаналла хилийттаран кхачойаран а, фольклоран а, авторийн говзарийн а, вайн мехкан а, дозана арахьарчу йаздархойн говзарийн а, берийн литературин классикин а, XX-чу бӀешеран чаккхенан – XXI-чу бӀешеран йуьхъан кхузаманан берийн йаздархойн говзаршна йукъахь а барам ларбаран а цаторийла хиларца.

Йешаран гӀуллакх кхиоран процессан чоьхьарчу логикица доьзна, «Литературни йешар» курс шинатӀегӀанехь хӀоттийна йу.

Хьалхарчу тӀегӀанехь хьалхадаккха дезарг йешаран корматалла шарйар ду, шолгӀачу тӀегӀанехь – дешархошна литературин говзалла карайерзор. 1-2-чу классашкахь йеша Ӏамадо; кхетар тӀехь, нийса йешарна, сиха а, кьаьсташ а йешарна тӀехь болх; йешначун кхоллараллин маӀна дан тайп-тайпана некъаш кхиор (графикин, дешан а, музыкин а иллюстрировани, драматизаци, ма-йарра а, йукъ-йукъара а, кхоллараллин йухасхьайийцар). Цуьнца цхьаьна йуьхъанцарчу классашкахь дӀаболабо йуьхъанцарчу классийн дешархойн литературни дешар тӀехь болх.

«Литературни йешар» предмет Іаморан шолгІа тІегІа 3-4 классашна кхочу, цигахь йеша хааро зазадоккху, эстетикин йешаре а, талламан йешаре а декъа а луш.

«Литературин йешар» программа хІотточу хенахь тидаме эцна школал хьалхарчу педогоикин а, йукъарчу йукъардешаран школашна леринчу «Нохчийн литературехула гергарчу белхан программин» зІейалорах а.

Программо таро ло йалийнчу списокера говзарш дешархойн кечаман тІегІанца догІуш харжа, ткъа иштта курсан чулацаман вариативни компонент харжа а, белхан программашкахь и кечйаро могуьйту тематикица а, проблематикица а герга йолчу говзаршкахь къоман башхаллаш а, йукъара дерг а къасторан Іалашонца Россин халкъийн литературе кховдар. Ткъа иштта программо таро ло Іаматийн авторшна йа дешаран цхьаьнакхетараллашна вариативни декъехь Іамо говзарш харжа.

1-ра класс (33 с)

«Вайна гонахара дуьне» (5 сахьт)

Пачхьалкахан а, къоман а билгалонаш (шатлакхан илли, хІост).

Беснаш. Светофор.

Школехь.

Іаламан дуьне (цІера дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш).

Киранан денош.

Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех хІетал-металш.

Вайн Даймохк

Самукъане абат

«Вайн Даймохк»

Соьлжа-ГІала

Вайн турпалхой

Халкъан хазна

Махмаев Ж. Дийцарш «Бераш – вайн хиндерг» йа Арсалиева Л. Байт «Соьлжа-ГІала» (вариативни дакъа).

Турпалхойх тексташ: Кадыров Ахьмад-Хьаьжа, Нурадилов Ханпаша, Шерипов Асланбек, Висаитов Мовлид.

«Вайн йаздархой»

Айдамиров А. Байт «Нана-мохк».

Сулейманов А. Поэма «Дахаран генаш» (кийсак).

Ахмадов М. Туьйра «Писулиг».

Гацаев С. Байт «Борз».

Халикова А. Байт «Зингат».

«Халкъан барта кхолларалла»

Аганан иллеш.

Чехкааларш.

Дагардарш.

Кицанаш.

ХІетал-металш.

Нохчийн халкъан туьйранаш: «Тамашийна йоІ», «Хьекъале Іу» йа «Борззий, цхьогаллий, ломмий», «Цхьогаллий, пхьагаллий» (вариативни дакъа).

«Кхечу къаьмнийн литература»

Осеева В. А. Дийцарш «Цхьаьна», «Иштта дІа» (Петирова ПетІаматан гочдарш).

Сутеев В. Г. Туьйра «Іаж» (Петирова ПетІаматан гочдарш).

2-гІа класс (68 сахьт)

Долоран урок

Демеев І. Байт «Нохчийчоь»

«Уггар дика доттагІ – жайна»

Ахмадов М. Байт «Жайна».

«Нохчийн халкъан барта кхолларалла.

Чехкааларш.

Дагардарш.

Кицанаш.

ХІетал-металш.

Нохчийн халкъан туьйранаш: «Бабин ЧІирдиг», «Зуьно дина хІилла», «Газа-гуьзалгаш».

Берийн фольклор. Забарш, берийн эшарш.

«Сан Даймехкан коьрта гІала»

Макалов Ш. Байт «Соьлжа-ГІала».

Хасаров Ш. Байт «СтиглагІала».

С. Яшуркаев. Байт «Светофор».

«Дашо гуьйре»

Макалов Ш. Байт «Гуьйре».

Сейлмуханов М. «Деса Іалам».

Тапалаева А. Туьйра «Малонча».

Батаева Х. Байт «Гуьйре».

Абубакарова П. Байт «Дешнех ловзар».

«Деша «СтелаІад» журнал!»

Макалов Ш. Байт «СтелаІад».

Толстой Л. Н. Текст-ойлайар «ХІорда чуьра хи стенга доьду?» (Бадаева

Гайшатан гочдар).

Юсупов I. Байт «Дита хьоза».

«Сан доьзалан йовхо»

Сулейманов А. Байт «Нана».

Ахмадов М. Байт «Доьзал».

Гайсултанов I. Дийцар «БЮба эккхор».

Демеев I. Байт «Дадин зезаг».

Шамилов С. Туьйра «Жима цIа».

Махмаев Ж. Дийцар «Деза денош».

Гацаев С. Байт «Жимачу кIентан ойланаш».

«Марша да хьо, Керла Шо!»

Кагерманов. Д. Байт «ГIура-Дада».

Тапалаева А. Туьйра «Керла Шо кхана хир ду.

«Iа»

Хатуев I.-Хь. Байт «Керла луо».

Гадаев М.-С. Байт «Жимачу кIентан илли».

Сейлмуханов М. Байт «Хьоза».

Яралиев Ю. Дийцар «КIайн Iахар».

Мамакаев Э. Байт «Гуди».

«Ваха Iама»

Аболханов Хь. Байт «Ваха Iама».

Махмаев Ж. Дийцар «Дика лар».

Хатуев I.-Хь. Байт «Теша».

Ахмадов М. Дийцар «Дада волчохь, йуьртахь».

Яралиев Ю. Байт «Марха кьобалдойла».

«Вайн кегий доттагIий»

Демеев I. Байт «ГIаз».

Хабаев И. Дийцар «Дингад».

Хасаров Ш. Байт «Жима кхор».

Хасаев Х. Дийцар «Лийчар»

Сакаева М. Байт «Кертахь лелаш нIаьна йу».

«БIаьсте йогIу, бIаьсте йогIу!»

Сатуев Хь. Байт «БIаьсте йогIу»

Демеев I. Байт «Сан совгIат»

Цугаев С. Байт «Со мамел хьалха хьалагIоттур йу...».

Макалов Ш. Байт «Сийна бIаьсте».

Ахмадов М. Дийцар «БIаьстенан гIовгIа».

Сейлмуханов М. Байт «Кхечи бІаьсте».

Талхадов Хь. Байт «БІаьсте»

Арсанукаев Ш. ХІетал-металш.

«Даймохк»

Ахмадов М. Байт «Даймохк».

Бексултанов М. Дийцар «Даймохк хІун йу?».

Абубакарова П. Байт «Соьлжа-ГІала».

Окуев Ш. Байт «Даймохк».

Батаева Х. Байт «КІиран ворхІ де».

Хатуев І.-Хь. Байт «Къонах».

Анзорова Б. Байт «Турпала Ханпаша».

«Аьхке»

Макалов Ш. Байташ «Аьхке», «Къоршкъари».

Магомаева М. Дийцар «БаІ».

«Кхечу къаьмнийн литература»

Толстой Л. Н. Туьйра «Воккха стаггий, хинаний» (Бисултанов Аптин гочдар).

Вежарий ГриммГар. Туьйра «Хударан кхаба» (Муртазов Іаднан гочдар).

3 класс

Долоран урок

Макалов Ш. Байт «Ларделаш латта».

«Кхетаман орам»

Демеев І. Байт «Кхетаман орам».

«Гуьйре»

Гацаев С. Байт «ДогІа догІуш ду».

Сакаева М. Байт «Йац хьо, гуьйре, дагна чевне».

Хасаев Хь. Дийцар «Шийла Іуьйре».

Сулейманова З. Байт «ГІаргІулеш».

«Берийн йаздархой»

Гайсултанов І. Дийцар «Іалам хаздан диэза».

Саракаев Хь. Байт «Дика кІант Муса».

Кагерманов Д. Байт «Маьлхан хІуш».

Махмаев Ж. Дийцар «ГІуралгаш».

«Йаздархойн туьйранаш»

Гелагаев С.-М. Байт «Туьйранан новкъадалар».

Дикаев. Б. Туьйра «КІайн полларчий стенга даха-те?»

Сулейманова З. Туьйра «Догмайра Шахьсан».

Тапалаева А. Туьйра «Массарна дерг – ловзар».

«Хиндолу хьоза бенахь дека»

Магомадов. М. Дийцар «Дуьххьарлера толам».

Дакаев С. Байт «Дош».

Гайсултанов I. Дийцар «ЯрагIи».

«Жима, доккха дуьне»

Батаева Х. Байт «Хьуьно патар хецна...».

Мамакаев Э. Байт «Iелий, киттий, аьшпашший».

Пашаев Н. Байт «Барзо диъна моз».

«Iалам»

Гацаев С. Байт «Хьуьнах».

Ахмадов М. Туьйра «ГIундалгIеш, цIазамаш, муьргаш, комарш».

Гелагаев С. Байт «Олхазарийн кьамел».

Мамакаев М. Байт «Хьуьнан илии».

«Iа»

Ахмадов М. Байт «Керла Шо».

Дикаев М. Байт «Iаьнан бIаьргаш».

Умхаев Хь. Байт «Шийла Iа».

Алиев М. Дийцар «Пхьар».

«ДоттагIалла»

Цуруев Ш. Байт «ДоттагIалла».

Макалов Ш. Туьйра «Кхо полла».

Бексултанов М. Дийцар «ДоттагIа».

Демеев I. Байт «ДоттагIчуьнга кехат».

«Кхечу кьаьмнийн фольклор»

Оьрсийн халкъан туьйра «Тамашийна тамаша, Iаламате Iаламат» Петирова ПетIаматан гочдар).

Гуьржийн халкъан туьйра «Уггар нуьцкъалниг».

Iаьрбийн халкъан туьйра «Синдбад-ХIордахо».

«ГIиллакхан гIала»

Расумов В. Дийцар «ГIиллакхан гIала».

Закриев I. Дийцар «Пеша уллехь кьамелаш»

Ахмадов М. Байт «Марха досту де».

«БIаьсте»

Бексултанов М. Дийцар «БIаьсте».

Сейлмуханов М. Байт «Зезагаш».

Хасаев Хь. Дийцар «Баркалла».

Ахмадов М. Байт «Бѡѡстенан ловзар».
 Гайсултанов І. Дийцар «ЧегІардиган бен».
 «Нохчийн махкахъ»
 Бухадиев М. Байт «Нохчийн махкахъ».
 Пашаев Н. Байт «Даймахке марзо».
 Хамидов І.-Хъ. Байт «Зезаг ду бацалахъ лепаш...».
 Абдулаев Л. Байт «ХІораннан а шен мотт бу».
 Батаева Х. Байт «Йовза кІорнийн цІераш».
 Бексултанов М. Дийцар «Турпалхо мила ву?»
 Ахмадов М. Дийцар «ТІергІан пазаташ».
 Б. Анзорова. Байт «Ма гойла».
 «Нохчийн фольклор»
 Туьйра «Маьлхан а, бухІанан а кьовсам».
 Туьйра «КхорбІелиг».
 Притча «Ден весет».
 Туьйра «Къинхетаме кІант».
 Туьйра «ХІунда ду пхьагалан балда даьтгІа?».
 Туьйра «Таллархо».
 «Аьхке»
 Хатуев І.-Х. Байт «Аьхке».

4 класс

Долоран урок

Мамакаев М., Гадаев М.-С., Сулейманов А. Даймахках лаьцначу байташ
 йукъара кийсакаш.

«Дай баьхна латта»
 Дакаев С. Байт «Нохчийчохъ».
 Мусаев С. Дийцар «Орамаш».
 Шайхиев І. Байт «Бѡѡвнаш».
 Ахмадов М. Байт «Нохчийн шира кхерчаш»
 «Вай дуьнен чохъ деха...»
 Яралиев Ю. Притча «ВорхІ лам».
 Макалов Ш. Туьйра «Маьлхан хьехам».
 Бексултанов М. Дийцар «Баьпкан цуьргаш».
 Цуруев Ш. Байт «ДоттагІий-бѡѡвнаш».
 «Исбаьхьа Іалам нохчийн поэзахъ»
 Мамакаев М. Байт «Гуьйре».
 Арсанукаев Ш. Байт «Гуьйренан тІуьначу бешахъ ду тийна...».

Гацаев С. Байт «Суна хьуьнхахь деши гира...»
 Айдамиров А. Байт «Аьхкено кхелина дитташ...».
 Кибиев М. Байт «Ломахь Ia».
 Бисултанов А. Байт «Илли ду-кх хьо, Ia».
 Жумалаева Л. Байт «Буьйсанан илли».
 Мамакаев I. Байт «БIаьстенан йуьхь».
 Саидов Б. Байт «Кемсийн га».
 Окуев Ш. Байт «Тхи».
 «Бераллин туьйра»
 Пашаев. Н. Байт «Бералла».
 Магомаева М. Дийцар «Гуьйренан совгIаташ».
 Дикаев М. Байт «Нохчийн хIусам».
 Курумова С. «Ца йиначу ненан хIусамехь» повесть йукъара кийсакаш.
 Гадаев М.-С. Дийцар «ДоттагI».
 Эдилов Х.-М. Байт «Луо ду догIуш».
 Эльдерханова З. Дийцар «Деца йеьча».
 Ошаев Х. Пьеса «Полла».
 «БIе эзар дика гIуллакх»
 Ахмадов М. Туьйра «БIе эзар дика гIуллакх».
 Кагерманов Д. Дийцар «ТIай».
 Рашидов Ш. Байт «ГIаргIанаш».
 Берсанов Хь.-А.. Дийцар «Кхерам».
 «Бовза, беза вайн Даймохк»
 Легенда «Муха хIоьттина ГаланчIожара Iам».
 Легенда «Къоьзан-Iам».
 Легенда «Терк».
 Ахмадов М. Байт «Нохчийн хиш».
 «Исбаьхьчу Iаламан къайленаш»
 Яшуркаев С. Байт «Полларчийн вай даьлла».
 Яралиев Ю. Дийцар «Хьаьмцан маса лаг хуьлу?»
 Дикаев М. Байт «Лай кIелахь кхиьна буц».
 Чантиев I. Туьйра «Искогберггий, чIарий».
 Хасаев Хь. Дийцар «Аьхке».
 Бексултанов М. Дийцар «Гуьйре».
 Махмаев Ж. Байт «Тидамаш».
 «Даймехкан декхаро гIаттийна вогIу со»
 Сулейманов А. «Дахаран генаш» поэми йукъара кийсакаш.

Умхаев Хь. «Шайх-Мансурах илли».

Халкъан предани «Адин Сурхо».

Мусаев С. Дийцар «Дахар маърша хилийта...».

Ахмадов М. Дийцар «Даймехкан мукъам».

Сулейманова З. Байт «Эсамбаев Махъмудна».

Айдамирова М. Дийцар «Жима верас».

«Ненан мотт»

Ахмадов М. Дийцар «Кхаа дашах дийцар».

Абдулаев Л. Байт «Ненан мотт».

Гелагаев С.-М. Байт «Шовдано боху соь...».

«Суна сирла дахар деза»

Рашидов Ш. Байт «Суна сирла дахар деза».

Батаева Х. Байт «Жимачу йоьІан гІан».

Абдулаев Л. Дийцар «Нана, бІаьсте...».

«Фольклор»

Предани «Беттаса».

Туьйра «Майрачу кІантах туьйра».

Предани «Берзан дуй».

«Кхечу къаьмнийн литература»

Лермонтов М. Ю. Байт «ХІорд-кема» (Абдуллаев Лечин гочдар).

Боллигер М. Дийцар «ТІай» (Хаджиева З. гочдар).

Леонардо да Винчи. «Мотт а, цергаш а», «Зингат а, кІен буьртиг а» притчаш (Джанаралиев Иимранан гочдарш).

Дерзоран урок

Кусаев І. Байт «Сан доттагІий».

Авторски программаш хІиттийнчеран а, хьехархойн-предметикийн а бакьо йу йеллачу спискера муьлха литература классал арахьарчу йешарна мегар йу аьлла харжа.

Классашка бекъначу Іаморан чулацамна улле тоьхна Іаморан процессан гІуллакхаллийн хІара тІедузарш ду.

ЛадогІар

Нохчийн меттан хьоле хилар а, къоман культурин мехаллаш а гойтуш йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица схьалацар а, царах кхетар а; лерсино схьалаьцначу текстах лаьцна деллачу хаттаршна жоьпаш дала хаар а, лерсино схьалаьцначу текстан чулацамца хаттарш дан хаар а.

Йешар

Хезаш йешар. Дешдакъошца йешарна тІера жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шера а, кхеташ а деша хаарна тІедовлар (текстах кхета таро лучу

йешаран индивидуальни боларца догIуш йешаран чехкалла (масалла). Йешаран орфозэпически барамаш ларбар. Кепана а, тайпанна а цхъатера йоцучу текстийн маьIнийн башхаллаш аз айдеш хийцарца схъагайтар.

Дагахь йешар. Барамца а, жанраца а тIелаца аттачу говзарийн маьIнех дагахь йоьшучу хенахь кхетар. Йешаран тайп-тайпанчу кепийн башхаллех кхетар.

Халкъан барта кхоллараллин говзарш йешар: нохчийн фольклоран текст къоман ламастийн а, мехаллийн а хьоста санна.

Исбаьхьаллин говзарийн тексташ йешар, шайна чохь бIеннаш шерашкахь схъайеана йолу къоман синкхетамна ладаме йолу гIиллакх-оьздангаллин мехаллаш а гойтуш йолу: Даймахке безам, тешам, нийсо, сий, къинхетам, догдикалла, догцIеналла, къинхегамна тIера хилар, бакьо, майралла, и. кх.дI. Нохчийн къоман ламасташ: цхъаалла, вовшийн гIо дар, хъаша-да тIелацар, и. кх.дI. Довзалан мехаллаш: баккхийнаш ларар, «нана», «да», «дада», «баба», «йиша», «ваша» бохучу дешнийн мехалла, вовшийн ларар, безам, вовшех кхетар, терго, собар, да-нана ларар. Нохчийн литературехь халкъан ламасташ а, Iадаташ а гайтар.

Нохчийн бераллин дуьне: кхиар, гонахарчу дуьненаца, баккхийчаьрца, нийсархошца йолчу йукъаметтигийн башхалла; ша нохчийн Iадаташ дIакхоьхьург а, орамашца зIе а хиларх кхетар. Турпалхойн леларийн синхаамийн-оьздангаллин мах хадор.

Нохчийн литературин башхаллех кхетар: турпалхочун чохьхара дуьне деллар, цуьнан лазамаш бовзар; оьздангаллин проблемашка кховдар. Iаламан дуьненах болу нохчийн къоман поэтически хьежам (малхе, арене, хьуьне, хига, ломе, дитте, дийнатийн дуьнене, и.кх.дI.) нохчийн поэзехь а, прозехь а. Гонахарчу дуьненан хьал адаман синхаамашца дустар.

Хаамийн тексташ йешар: говзаршна историко-культурин комментарий, Iамочу говзарийн авторийн биографех къаьстина хаамаш.

Къамел дар (къамел даран культура)

Диалоган а, монологан а къамел. Йешна тексташ коллективехь йийцаре йарехь дакъалацар, текста на тIе а тийжаш, шен хьежам тIечIагIбар; нохчийн исбаьхьаллин литературин специфика гойтуш долу аларш. Дешнийн тIаьхьало йузар (дешнаш хаар тIедузар). Хезна йа йешна йолу текст коьртачу дешнашна а, текста на йолчу иллюстрацишна а тIе а тийжаш, схъайийца (текст ма-йарра, йоцца, харжамца схъайийцар).

Дешаран хьелашкахь къоман къамелан культурин бухехь йолу гIиллакхан кепаш а, чIагIйелла формулаш а, хьасене хиларан принципаш а ларйар.

Дешархойн харжамца байташ дагахь йийцар.

Йоза (йозанан къамелан культура)

Iамочу говзаршкахь хIиттийнчу проблемашкахула доцца йозанан аларш кхоллар (кечдар).

Библиографин культура

Йийцаре йечу проблематикица йогIу киншкеш харжар, цу йукъайогIу Iаматехь йалийна йолу шаьш йеша билгалыйна говзарш. Нохчийн культурех

хаамаш болу дешархойн хенаца йогIучу дошамех а, энциклопедих а пайдаэцар.

Литературоведенина йукъадалор

Текстан анализ йечу хенахь Iамийнчу литературин кхетамех пайдаэцар.

Iамочу говзарийн жанрийн тайп-тайпаналла: фольклоран кегий а, йаккхий а кепаш; литературин туьйра; дийцар, притча, байт. Прозин а, поэзин а къамел; исбаьхьаллин кхоллар; сюжет; тема; говзаран турпалхо; портрет; пейзаж; ритм; рифма. Дустарийн а, метафорийн а къоман шатайпаналла; исбаьхьалин къамелехь церан маьIна.

Дешархойн кхоллараллин гIуллакх (Iамийнчу литературин говзарийн буха тIехь)

Дешархойн кхоллараллин гIуллакхехь литературин говзаран маьIна дар: ролашца йешар, инсценировка йар; хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу адресаташна) исбаьхьаллин говзаран буха тIехь шен барта йа йозанан текст кхоллар; говзарна йолчу иллюстрацишна, нохчийн художникийн суьртийн репродукцишна тIе а тийжаш.

«Ненан (нохчийн маттахь) литературни йешар» дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лору жамIаш

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметан декъехь Iаморан жамIаш цхьаьнадогIуш ду йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан стандартехь билгалйинчу дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лоручу жамIийн лехамашца.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМИАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Iаморан жамIаца дешархо кхочур ву кхетош-кхиоран гIуллакхан кху дакъошкахь хила дезачу хIокух жамIашка:

гражданско-патриотикин кхетош-кхиорехь:

— Шен Даймахке – Россига а – шен жимчу Даймахке – Нохчийн Республике (Нохчийчоьне) а безам кхоллабаларе, цу йукъадогIу и безам мехкан а, Даймехкан а культура а, истори а йовзуйтуш йолу исбаьхьаллин говзаршкахула кхоллар;

— Шен этнокультурин а, Россин гражданааллин а идентичностах кхетар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а, шен ненан мотт а хиларх кхетар;

— Шен мехкан а, Даймехкан а дIадаханчун а, карарчун а, хиндолчун а ша дакъа хиларх кхета, цу йукъадогIу исбаьхьаллин говзаршца болх бечу хенахь и хьелаш дийцаре дар;

— Шен а, кхечу а къоме ларам хилар, цу йукъадогIу и ларам

исбаъхъаллин говзариин а, фольлоран а масалш тІехъ кхоллар;

— адамах йукъараллин цхъана декъашхочух санна болу а, бакъонех а, жобпаллех а, стаг ларарх а, ларамах а, гІиллакх-оъздангаллин барамех а, йукъаметтигех болу а йуъхъанцара хъежам, цуьнца цхъаьна иза фольклоран а, исбаъхъаллин а говзаршкахъ гайтар а;

ийманехъ кхетош-кхиоран:

— хІора стеган шатайпаналла, шен дахаран а, йешаран а зеделлачунна тІе а тийжаш, тІелацар;

— къинхетам, ларам, диканиг лаар гайтар, цуьнца цхъаьна шена хетарг а, синхаамаш а бовзийта меттан гІирсех пайдаэцар; кхечу адамийн синхаамашна сема хилар, царах кхетар, церан гІо лаца кийча хилар;

— кхечу адамашна дегІана а, сина а зен дан тІехъажийна долу цхъа а хІума тІецалацар (цу йукъахъ ду маттаца деш долу зен а);

— нийсархошца болх бар, девне ца хила хаар а, Іоттабаккхаме меттиг нисейелча, и листа хаар а, цу йукъахъ ду исбаъхъаллин говзарех масал эцар а;

эстетикин кхетош-кхиорехъ:

— исбаъхъаллин культурин ларам бар а, и йовза лаар а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а искусствон тайп-тайпана кепаш тІелацар а, цаьрга ларам хилар а;

— исбаъхъаллин гІуллакхан тайп-тайпанчу кепашкахъ ша гайта лаар, цу йукъахъ йу дешан говзалла а;

физически кхетош-кхиорехъ, могошаллин а, синкхетаман а культура кхолларехъ а:

— тІетовхна хаамаш лохучу хенахъ могош а, кхерамза а (шена а, кхечарна а) долчу дахаран бакъонаш (цу йукъайогІу хаамийн кхерамазалла) ларйар;

— къамел дечу хенахъ дегІан а, синкхетаман а могошаллица кхоаме хилар, къамелан культура а, тІекаренан бакъонаш а ларйар;

къинхъегаман кхетош-кхиор:

— стеган а, йукъараллин а дахарехъ къинхъегам мехала хилар кхетар (цу йукъахъ ду исбаъхъаллин говзарех масал эцар а), къинхъегаман стоьмийн тІалам бар, болх баран тайп-тайпанчу кепашкахъ дакъалацар, исбаъхъаллин говзаршкара масалш дийцаре дечу хенахъ тайп-тайпана говзаллаш карайерзон лаар;

экологин декъехъ кхетош-кхиор:

— тексташца болх бечу хенахъ кхоллалуш долу Іаламаца кхоаме хилар;

— цунна зен деш долу хІума тІецалацадалар;

Іилманан хаарийн мехалла:

— дуьненах болу Іилманан хъежам кхоллабалар (сурт хІоттар), цуьнан цхъа дакъа ду литературоведчески кхетамаш Іаморан процессехъ а;

— хІума довза лаар, жигаралла, хІума дагадар, хааршна сутара хилар, хІума довза лаарехъ шен ойла хилар, цу йукъахъ ду исбаъхъаллин говзарш йеша лаар а, шен йешаран гуо хоржучохъ жигара хилар а, ша и харжар а.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературин йешар» предмет Іаморан жамІаца

дешархойн кхоллалур ду дешаран довзаран хIара хаарш.

Коьрта маьIнийн кхочушдарш:

- тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста, тексташ йустарна бухе дахкарш билгалдан, тера йолу тексташ билгалйан;
- билгалчу цхьана башхаллашца тексташ цхьаьнатоха;
- кицанийн, аларийн, фразеологизмийн классификаци йархьама кхачае хир йолу билгало билгалйан;
- хьехархочо шайна хьехначу тидам баран алгоритмаца тексташкахь цхьаьнадар а, цхьанацадар (бIостаналла) а каро; текстан анализ йарехь кхочушдарийн алгортиман анализ йан, текстан анализ йарехь шайш кхочушиййр йолу дешаран операци харжа;
- хьехначу алгоритман буха тIехь декхар кхочушдан оьшу хаамаш кхачо йолуш цахилар билгалдан, тIетоьхна хаамаш лахар билгалдан;
- текстан анализ йечу хенахь бахьанийн-тIаьхьалонан зIенаш билгалйан, жамIаш дан.

Коьрта талламан дараш:

- педогоикин белхахочун гIоьнца Iалашо билгалйан, кьамелан хьоле хьаьжжина, шен вистхилар хийцаран план хIотто;
- тIедиллар кхочушдаран масех кеп вовшашца йуста, мелла а йогIуш йерг (схьайеллачу критерийн буха тIехь) харжа;
- схьайеллачу планаца чолхе боцу жима таллам дIабахьа, схьайеллачу планаца проектан тIедиллар кхочушдан;
- жамIаш дан а, текстан маьIнийн анализ йаран буха тIехь долчу тоьшаллашца уьш тIечIагIдан а;
- схьайелла йолчу текстан материалан анализ йаран процессехь хьехархочун гIоьнца хаттарш хIитто;
- цхьатерачу йа цхьатера догIучу хьелашкахь процесс дIайахаран а, хиламийн а, церан тIаьхьалонан а хила тарлуш долчун сурт хIотто.

Хаамашца болх:

- Хаамаш схьаэцаран хьоста харжа: оьшу дошам, лохуш болу хаам карорхьама оьшу куьйгалла, тIечIагIдархьама;
- Схьайеллачу алгоритмаца догIуш, даррехь схьабелла хаамаш билгалдинчу хьостанехь каро: дошамашкахь, куьйгаллашкахь;
- Хаамаш бакъ йа харц хилар шайна гучудала йа хьехархочо билгалдинчу хьостанан буха (дошамашкахь, куьйгаллашкахь, Iаматехь) тIехь каро;
- Баккхийчийн (педагогикин белхахойн, дай-нанойн, бакъо йолчу векалийн) гIоьнца Интернетехь хаамаш лахаран кхерамзаллин бакъонаш ларйан;
- Дешаран декхаршца догIуш, текстан, графикин, видео, озан хаамаш кечбан;
- Таблицийн а, схемийн а кепехь балийнчу хаамех кхета; тексташца

бинчу белхан жамІаш гайтархъама шаьш таблицаш а, схемаш а хІитто.

Йуьхьанцарчу школахь дешар чекхдолучу хенахь дешархочун кхоллало **коммуникативни** дешаран дараш.

ТІекаре:

- Бевзачарна йукъахь тІекаре хиларан Іалошонашца а, билламашца а догІуш, синхаамаш бовзийта а, хетарг тІелаца а, и цхъана кепе дерзо а;
- Шеца къамел дечуьнца лараме хила а, диалог а, дийцаре дар а дІадахьаран бакъонаш ларйан;
- Тайп-тайпана хъежамаш хила йиш йолуш хилар тІелаца;
- Шена хетарг нийса а, бух балош а довзийта;
- ХІоттийнчу Іалашонца догІуш шен къамел дІахІоттор;
- Къамелан хьолаца догІуш барта а, йозанан а тексташ кхолла (довзийтар, ойлайар, дийцар);
- Шимма цхъаьна а, тобанца а бинчу белхан а, тидаман а, кхочушбинчу жимчу талламан а, проектан тІедилларан а жамІех лаьцна доцца къамел кечдан;
- вистхиларан (къамелан) текстана гайтаман материал (дехкина суьрташ, даьхна суьрташ, плакаташ) кечйан (къасто).

Цхъаьна кхочушден гІуллакхаш:

- йоьцачу а, йехачу а ханна лерина Іалашонаш (цхъаьна кхочушдаран декхаршкахь дакъалацар тидаме оьцуш индивидуале) хъехархочо йалийнчу план хІотторан кепан буха тІехь стандартан хьолехь, йукъара гІулчаш а, хенаш а дІасайекъар;
- цхъаьна болх баран Іалашо тІелаца, и кхочушйарехь дан дезарг цхъаьна вовшахтоха: ролаш дІасайекъа, цхъаьна беш болчу белхан процесс а, жамІ а дийцаре дан;
- куьйгалла дан, тІедиллар кхочушдан, ладогІа, хІоьттина хьал ша листа кийча хилар;
- шен белхан дакъа жобпалле кхочушдан;
- йукъарчу жамІе ша диллинчу декъан мах хадо;
- схьаделлачу масалшна тІе а тийжаш, цхъаьна вовшахтоьхна проектийн тІедахкарш кхочушдан.

Йуьхьанцарчу школахь дешар чекхдолучу хенахь дешархочун кхоллало **регулятивни** дешаран дараш.

Шен низам хилар:

- жамІ хилийтархъама дешаран декхарш кхочушдарехь шен гІуллакхийн план хІотто;
- ша билгалдинчу кхочушдарийн рогІалла хІотто.

Шаталлар:

- дешаран гІуллакхан кхиаман/эшаман бахъанаш билгалдан;
- къамелан гІалаташ а, текстан анализ йарца доьзна гІалаташ а дІадахархъама шен дешаран кхочушдарш нисдан;

- текстийн анализ йарехь хІоттийнчу декхарца жамІ дуста;
- тексташца болх бечу хенахь далийтина гІалат каро;
- шен а, шеца цхьаьна доьшучеран а кхочушдарийн жамІаш дуста, схьайеллачу критеришца церан богІу мах хадю.

ПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет деа шарахь Іаморо кхочушдан дан деза:

Іамочу маттахь йолчу литературин Россин Федерацин цхьаьйолчу культурин шораллехь а, Россин Федерацин халкьийн литератураш йукьахь а, историко-культурин, оздангаллин, эстетекин мехаллаш Іалашйарехь а, цхьана тІаьхьенера вукху тІаьхьене йаларехь а йолчу меттигах а, ролах а кхетар:

- Исбаьхьаллин литература искусствон (дешан искусствон) цхьа башха дакъа санна, тІелаца;
- Дешан кхоллараллин говзарш искусствон кхечу кепашца (суртдиллар, музыка, суртдаккхар, кино) цхьаьнайуста;
- Тайп-тайпанчу къаьмнийн литератураша вовшашца цхьаьна болх барх а, вовшашна тІеІаткъам барх а, Россин Федерацин субъектан культурин а, гІиллакх-оздангаллин а, эстетикин а йуьхь кхолларехь къоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературо а лоцучу декьах йуьхьанцара хьежам (хаарш) хила;
- Россин Федарийн къаьмнийн а, дуьненан къаьмнийн а исбаьхьаллин говзарш йустучу хенахь йукьара дерг а, башха дерг а каро;

1) МаьІна даран йешар карадерзор а, литературин теорин коьртачу элементийн маьІнех а, ойланех а кхетар:

- МаьІна даран хезаш йешаран техника карайерзор (дешаран тайп-тайпана декхарш а, киншкица хьан-сан хиларан хьогамах садузоран а, Іалашонца тайп-тайпанчу кепийн, жанрийн, тІехьажорийн текстийн маьІнех кхета а, тІелаца а, маьІна дан а тарлуш долу нийса шера йешар, йешар ладогІархоша кхеташ тІелацар);
- МаьІна даран дагахь йешаран техника карайерзор (йешначун маьІнех а, чулацамах а кхетар, хаамийн мах хадор, текстан маьІна нийсадаран а, и тІелацаран а кхачаме хиларна тІехь тергам латтор);
- Фольклоран говзарийн кегий жанраш вовшах къасто (фольклоран кегий жанраш, туьйранаш, легендаш, мифаш);
- Шен къоман фольклоран говзарийн коьртачу маьІнех а, тІехьажорах а кхета (хазахетар дан, Іамо, ловзарехь пайдаэца), шен къоман (кхечу къаьмнийн) туьйранийн, хІетал-металийн, кицанийн, аганан иллийн масалш дало;
- Гергарчу меттанийн фольклоран говзарш вовшашца йуста (тема, коьрта тема, турпалхой);
- Говзаран цІе цуьнан темица (Іаламах, историх, берех, диканах,

вонах) цхъаьнайало (йуста);

- Шен къоман (кхечу къаьмнийн) берийн литературин исбаьхьаллин йоца жанраш вовшех къасто – байт, дийцар, басня;
- йешначу литературин говзаран анализ йан: тема, коьрта Іалашо, хиламийн роІалла, исбаьхьаллин вастийн гІирсаш билгалбан;
- текстан чулацамехула хаттаршна жьопаш дала;
- текстехь ненан меттан суртхІотторна а, вастийн а гІирсаш каро (эпитеташ, дустарш, олицетворениш);

2) текстехь беллачу хаамах кхетарна а, тІелацарна а Іамор, дешархойн йешаран а, эстетикин а чам кхоллар:

- тайп-тайпана (исбаьхьаллин, Іилманан, куьйгаллин) тексташ йешаран Іалашо билгалйан;
- йешаран хьагам йухатоха (кхочушбан), хаамаш каро, хаарийн гуо шорбан;
- Іаморан а, практикин а декхарш кхочушдархьама, йешаран тайп-тайпана кепаш (довзаран, талларан, къастийна, лахаран) каро;
- Текстана хаттарш хІитто, и схьайийцаран а, изложени йазйаран а план хІотто;
- Шаьш йеша лаам гайтар, авторан цІарна, говзаран жанрана, киншкина йолчу иллюстрацина тІе а тийжаш, шайн йешаран сатийсар билгалдар;
- Фольклоран говзарш ролашца йеша, уьш драме йерзорехь дакъалаца;
- Нийсархошца долчу литературин темина дийцаре даршкахь дакъалаца, шайн хьежамийн бух бало;
- фольклоран материала тІехь кхоллараллин белхан кхочушбан (туьйранан чаккхе, хІетал-метал кхоллар, дакъалоцуш верг (турпалхо) хийца а хуьйцуш, схьайийцар).

Предметан жамІаш дешаран шерашца

1-ра класс

дешархочунна **Іемар ду:**

- нохчийн литературин говзарийн маьІна даккхаран элементарни кепаш карайерзо;
- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгІна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца;
- дешан маьІнех совнаха хаамаш бовзархьама Іаматан дошамах пайдаэца;
- шайн харжамца байтийн говзарш дагахь йийца;

- шерра хезаш йеша, саца а соцуш дешдакьошца а, дийнна дешнашца а, йешаран индивидуальни болар тидаме а оьцуш;
- лерсица схъалаьцначу а, ткъа иштта классехъ йешначу а йоцачу говзарийн чулацамах кхета, царна йукъара коьрта логически дакьош къасто а;
- йешначун маьlнех а кхеташ, текстан маркировка йина меттигаш шайн дагахъ йеша;
- тайп-тайпанчу авторийн 3-4 байт дагахъ lамо;
- киншки тlехъ «Чулацам» йа «Корта» агlо каро; «Чулацамна» тlе а тийжаш, киншки тlехъ оьшу говзар каро;
- говзаран текстехула хаттарш дан а, текстах пайда а оьцуш, жобпаш дала а;
- прозехъ йазийна говзар байтах къасто;
- фольклоран кегий жанраш къасто: хlетал-метал, дагардар, чехкаалар, аганан илии;
- текстехъ исбаьхьаллин сурткъагоран гlирсаш (йух-йуха алар; дешнийн хъастаран-жимдаран кеп, айдаран а, хаттаран а хъаьркаш, рифмаш) каро;
- туьйранийн сюжетан-композицин башхаллаш къасто;
- йешначун чулацамах кхета; кхета а кхеташ, йешаран интонаци, болар а, тестан башхаллашца догlуш, оьшу соцунгlаш а харжа;
- исбаьхьаллин говзар (цуьнан фрагменташ) ролашца а, зlенаца а йеша;
- иллюстрацешка хьовса а, текстан цхъаьнайогlучу фрагментаца йа коьртачу ойланца (синхаамца, сагатдарца) уьш йуста а;
- фольклоран кегий жанраш (хlетал-метал, дагардар, аганан илии) практикехъ карайерзо а, суртхlотторан гlирсийн (йиш-маlаш, уьшарш, интонаци) гlоьнца церан инсценировка йан а;
- билггалчу тексташна йогlу иллюстрациш каро, тексташ а, иллюстрацеш а вовшашца йуста;
- говзаршна суьртийн репродукцеш лаха, говзаран идеяца богlуш болу мукъамаш харжа.

2-г1а класс

дешархочунна Йемар ду:

- йешначун оздангаллин чулацамах кхета, турпалхойн леларш оздангаллин барамашца дуста;
- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран хаарш шардар: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, дешаран а текстын маьIна даран приемех кхета;
- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух кьамел шардарехь пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца, текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагIдан;
- шайн йешаран гуо хьоле бан;
- йешначу а, ладоьгIначу а говзарех хетарг искусствон кхечу кепех хиллачу синIаткъамца дуста;
- дийнна дешнаш хезаш деша, индивидуале таронашка хьаьжжина, йешаран чехкалла жим-жимма алсам а йоккхуш;
- довзаран а, бIаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процессехь дагахь йеша;
- доцца монологан алар хIотто: хьехархочун хаттарна доцца а, даьржина а жоп;
- шеца кьамел дечуьнга ладогIа (хьехархочуьнга а, классехь цхьаьна доьшучаьрга а): цхьамма делла жоп тIаьххье ца дала, кхечо делла жоп керлачу чулацамца тIедуза;
- нохчийн литературин 2–3 классикан цIе йаккха;
- кхузаманан 2–3 йаздархочун (поэтан) цIе йаккха;
- говзарийн цIерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;
- дукхавезачу авторнан говзарийн цIерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;
- говзаран тема а, коьрта маьIна а билгалдан (хьехархочун гIоьнца);
- говзарийн турпалхойн амалийн (церан цIерш, портреташ, кьамел) а, церан леларийн а мах хадо а, характеристика йала а;
- Дешнийн маьIнех кхетархьама МаьIнийн дошамах пайдаэца.
- хьехархочо йоьшуш йолу текст Iалашонна тIехьажийна тIелацаран буха тIехь аудированин корматалла кхиор;
- йешначун чулацамах болу шен хьежам барта бовзийта;

- тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь схайийца (харжамца);
- жимачу бараман текст йуха схайийца;
- ишколин библиотекехь киншкаш а, берийн муьран журнал а хоржучу хенахь мужалтан чулацамах а, ткъа иштта «Чулацам» йа «Корта» агIонах а пайдаэца;
- дарсашкахь бечу балха йукъа хрестоматин а, ткъа иштта цIерачу а, школин а библиотекийн киншкара тексташ йало;
- говзаран текстана хаттарш дан а, хаттаршна жобпаш дала а;
- туьйра а, дийцар а вовшах къасто;
- авторийн берийн поэзехь фольклоран жанрийн башхаллаш каро: туьйранан, дагардаран, чехкааларан, аганан иллин сюжетни-композицин башхаллаш;
- дуьнене поэтически хьежам хиларан башхалла стенца йу кхета;
- дуьнене поэтически хьежам байташкахь гайтина ца Iаш, прозехь а гойтуш хилар гучудала;
- йешначун чулацамах кхета;
- текстан башхаллица догIуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгIаш а, азъайдар а кхета а кхеташ, харжа;
- исбаьхьаллин говзарш ролашца а, кар-кара луш а йеша;
- программехь билгалйина исбаьхьаллин говзарш лерсица синхааме тIеэца;
- поэзин а, прозин говзарш къегина (къаьсташ) йеша;
- исбаьхьаллин говзарш ролашца а, кар-кара луш а йеша;
- программехь билгалйина исбаьхьаллин говзарш лерсица синхааме тIеэца.

3-г1а класс

дешархочунна Iемар ду:

- нохчийн литературин говзарш Iаморан буха тIехь нохчийн меттан хьасене-эстетикин таронех кхета;
- ненан меттан литературех къоман эхь-бежк а, ламасташ лардаран а, схьакховдоран а къоман-культурин гIирс санна мехаллех кхетар;
- турпалхойн леларийн оьздангаллин мах хадо а, цуьнан бух бало а;

– нохчийн литературин говзарш йешаран процесехь йешаран корматталла шарйан: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, Илманан а, дешаран а текстийн анализ йаран а, маьІна даран а зеделларг хила;

– нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух кьамел шардарехь пайдаэца: ладоьІна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца, текстана тІе а тийжаш, шена хетарг тІечІагІдан; йешначу йа ладоьІначу текстан кепе хьаьжжина, и схьайийца (йерриге йа йоцца), дакъалоцучу турпалхойн цІарах литаретуриг говзар схьайийца;

– текстах кхетархьама а, кхин совнаха хаамаш бовзархьама а куйгаллин хьостанех пайдаэца;

– йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, нийса а, кьаьсташ а дийнна дешнаш хезаш деша;

– хьалха довзаран йешарехь а, йуха бІаьртохаран йешарехь а, харжаман а, йуха талларан йешарехь а дагахь йеша;

– Іамочу говзарийн авторийн – йаздархойн а, поэтийн а цІерш йаха, церан говзарийн цІерш йаха а, классехь йешначу текстийн чулацам боцца схьабийца а;

– дукха везачу литературин турпалхочух дийца;

– турпалхочуьнга йолу авторан ойла билгалйан;

– говзарийн турпалхойн мах хадо; тайп-тайпанчу говзарийн турпалхойн амалш вовшашца йуста;

– тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь йеша (харжамца);

– элементашца киншка йовза (автор, цІе, «Чулацам» агІо, иллюстрациш);

– шаьш киншка харжа а, цуьнан элементашца киншкин чулацам бовза а;

– билгалйина киншкаш шаьш йеша;

– йешначу говзарийн турпалхойн мах хадоран ойла йовзийта;

– дошамашца шаьш болх бан;

– дийнатех лаьцна, инзаре-тамашийна, Іер-дахаран хьокъехь долу туьйранаш вовших кьасто;

– дийцар а, туьйра а вовших кьасто;

– дийнатех лаьцначу туьйранан кхиарх кхета;

– литературин а, фольклоран а жанрашна йуккьера дозанийн лелах хилар ган (дийцарна йукъахь туьйранан элементаш хила а тарло, инзаре-тамашийначу туьйранехь – дийнатех элементаш а);

- дуьненан тайп-тайпанчу халкьийн туьйранашкахь «лелаш йолу» сюжетах («лелаш долу туьйранин дийцарш») каро;
- йешначун чулацамах кхета; йешаран башхаллашца йогIуш йолу соцунгIа йан, азьайдар а, йешаран болар а харжа;
- программица билгалйина йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица тIелаца а, шайна хетарг барта схьадийца а;
- литературин текстан а, суртдилларан а, музыкин а говзариин маьIна дан, (гиначух, йешначух, хезначух шайн ойла а, синхаамаш а бовзийта);
- метафорийн, олицетворенийн, эпитетийн кьоман шайтапана ган а, текстехь исбаьхьаллин кьегина хиларан гIирсаш ган а хаа;
- литературин текстийн диалогийн йаккхийчу фрагментийн инсценировкашкахь (ролашца ловзорехь) дакьалаца;
- байтан а, прозин а текстах хезаш йеша;
- дийнатех туьйра а, инзаре-тамашийна туьйра а вовшах кьасто;
- инзаре-тамашийнчу туьйранан башхаллаш кьасто;
- Iамат тIерачу иллюстрацишка хьовса, музыкин говзаршка ладогIа, исбаьхьаллин тексташца а, суртдилларан говзаршца а царна тIехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца уьш йуста;
- барта а, йозанца а (аларца а/йа йоцчачу сочиненица) литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта;
- гуларш хIитторан алгоритм карайерзон: монографийн, жанрийн а, тематически а (шаьш терминаш – гуларийн кьастамаш – лелош).

4-г1а класс

дешархочунна Iемар ду:

- амал кхиарехь а, шен культура билгалйаларехь а нохчийн литературин мехаллех кхета;
- исбаьхьаллин текстан турпалхойн позицеш билгалйан, исбаьхьаллин текстан авторан позицеш билгалйан;
- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран говзалла лакхайаккха: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, Iилманан а, дешаран а текстийн маьIна даран а, анализан а, хийцаран а коьрта кепаш карайерзо а;

– къамел шардархъама нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух пайдаэца: ладоьгІна/йешна текст йийцаре йарехъ дакъа, цу текстана тІе а тийжаш, шена хетарг тІечІагІдан а, бух боло а; йешначун йа ладоьгІначун чулацам текстан кепе хъаьжжина, схъайийцаран (йерриге йа йоцца) кепехъ бовзийта; йешначу говзариин буха тІехъ барта дийцар хІотто, хъасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу ладогІархошна);

– оьшуш йолу литература ша харжа, шен йешаран гуо кхолла а, шорбан а;

– текстах кхетархъама а, кхин сов хаамаш бовзархъама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца.

– довзаран а, бІаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процесссехъ дагахъ йеша;

– говзаран тема а, коьрта ойла а билгалйан; текст маьІнийн дакъошка йекъа, текстан план хІотто а, йухасхъайийцарехъ цунах пайдаэца а; текст йоцца а, ма-йарра а йухайийца;

– классехъ Іамийнчу литературин коьртачу говзариин чулацам бовзийта а, церан авторш а, цІерш а билгалйан а;

– «СтелаІад» цІе йолчу берийн журналан текстийн а, материаллийн а буха тІехъ говзариин жанраш къасто;

– говзариин турпалхойн амалийн мах хадо; цхъана а, тайп-тайпанчу а говзариин турпалхойн амалш вовшашца йуста; авторна турплахочуьнга болу хъежам билгалбан;

– байтин говзарш йа цу йукъара кийсакаш (харжамца) дагахъ йеша, йешаран хотІах лаьцна классерчара олург паргІат тІелаца;

– литературин говзарх йа турпалхочух ша аьллагунна бух балор, говзар йуккьерчу фрагменташца йа къаьстинчу могІанашца и тІечІагІдан;

– элементашца киншка йовза (автор, цІе, титульни агІо, «Чулацам» агІо, аннотаци, иллюстрациш);

– къаьстинчу говзарна а, говзариин гуларна а аннотаци хІотто;

– тайп-тайпан декхарш кхочушдаран Іалашонца библиотекехъ ша киншка харжа (магийнчу спискаца йешар; билггалчу темина барта хаам кечбар);

– йешначу говзариин турпалхойн мах хадор довзийта, классерчарна хетарг гІиллакхехъ тІелаца;

– хааман тайп-тайпанчу хьостанашца ша болх бан (дошамаш а, тайп-тайпана справочникаш а йукъалоцуш);

– исбаьхьаллин культурин кхиаран коьрта некъ ган: халкъан кхолларалли тІера авторийн кепашка кхаччалц;

– халкъан говзарш авторийнчарах къасто;

- авторийн литературехь исбаъхьаллин вастийн гӀирсаш каро а, вовшах къасто (дустар, олицетворени, гипербола («даздар» олу), контраст, йух-йуха алар, рифмин тайп-тайпана кепаш) а.
- дуьненан халкъийн, нохчийн а, оьрсийн а туьйранашкахь мифашкахула дуьне довзаран башхаллаш;
- байтан маъӀнин а, поэта хаьржинчу байт кхолларан кепан а зӀе каро (классикин а, кхузаманан а поэзин масалш тӀехь);
- исбаъхьаллин говзар кхолларехь йаздархочун (поэтан, художникан) кхоллараллин биографин ролах кхета;
- исбаъхьаллин тайп-тайпанчу кепашна (литературин, музыкин, суртдилларан) йукъайогӀу говзарш церан тематически цхьаьнайарца йуьстина ца Ӏаш, церан авторийн дуьнене хьежаман буха тӀехь (говзарехь гайтина йолу ойланаш) а йуста йиш йолуш хилар;
- байтийн а, прозин а текст хезаш йеша:
- классерчаьрца литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш царна тӀехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца йийцаре йар;
- барта а, йозанца а (аларца а/Ӏа йоццачу сочиненица) литерутурин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцӀаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта.

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

Белхан программа кечйечу хенахь тематикин план хIотторехь тидаме эцна хила йеза дешаран-методически материалаш йолу (мультимедин программаш, электронан Iаматаш а, задачниках а, электронан библиотекаш, виртуалан лабораториш, ловзаран программаш, цифровой Iаморан ресурсийн коллекциш) электронан (цифровой) Iаморан гIирсех пайдаэцаран таронаш, пайдаэцархойн тайп-тайпана тобанах Iаморехь а, кхетош-кхиорехь а шайх пайдаоьцуш йолу а, электронан (цифровой) кепехь схьайелла а йолуш, ИКТ-н дидактикин таронаш кхочуш а йеш, шайн чулацам дешарх долчу низамца цхьаьнабогIуш а болуш (Йуххедиллар 3).

Авторски программаш хIиттийнчеран йа хьехархойн-предметникийн йиш йу сахьташ дешарна болу дифференцированни хьежам тидаме а оьцуш, дIасадекъа.

1 КЛАСС (33 сахьт)

Программин чулацам	Дешархойн гIуллакхаллин коьрта кепаш
Абатал хьалхара мур (къамел кхиор) – 5 ч.	
Пачхьалкхан а, къоман а билгалонаш (шатлакхан или, хIост). Беснаш. Светофор. Шкоলেখь. Иаламан дуьне (цIера дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш).	Дешархошкахь тIекаренан а, вовшашца йолчу йукъаметтигийн а, дешаре бакъонаш а, барамаш а кхиор а, дешаре синкIам ларбар а. Нийсачу тIаьхьахьалхаллехь дIахIиттийнчу сюжетни суьртийн серица болх: гайтинчу суьртийн анализ, сюжет йийцаре йар, суьрташна тIе а тийжаш, барта дийцар хIоттор. Цхьана дийцарш хIитторан жамIашца дешаран диалог, хIара йа важа къамелан гIирсаш лелор нийса хилар йа цахилар дийцар, далогехь дакъалацар, шайн хьежам бовзийтар а, цунна бух балор а. Хьехархоcho йешначу текстах кхетар.

КПиранан денош	Сюжетни суьртийн серица, шайн ловзариин, занятийн, тидамийн, тIетовжаран дешнийн буха тIехь кегий дийцарш хIиттор.
Абатан мур (йеша Iамор) – 24 ч.	
Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех хIетал-металш	Нохчийн абат Iаморна тIехьажийна байташ Iамор. Коллективни ловзаршкахь дагардарех пайдаэцар. Тобанашкахь болх: вовшашка хIетал-металш далар, уыш дастар. Кхоллараллин болх: аналогца шайн хIетал-металш хIиттор.
Вайн Даймохк – 10 ч.	
Вайн Даймохк Соьлжа-ГIала Вайн турпалхой Халкъан хазна Махмаев Ж. Дийцар «Бераш вайн хиндерг» йа Арсалиева Л. байт «Соьлжа-ГIала» (вариативни дакъа). Турпалхойх тексташ: Кадыров Ахьмад-Хьаьжа; Нурадилов Ханпаша; Шерипов Асланбек; Висаитов Мовлид	«Родина» «Даймохк» дешан маьIна дийцаре дарехь дакъалацар. Даймахке безам гайтар, и ларбар, Iалашбар мехала хилар дийцаре дар. «Пачхье» кхетам а, Нохчийн Республикин коьртачу гIалин цIе – Соьлжа-ГIала – йийцаре йар а. Соьлжа-ГIалин йоцца истори йовзар. ДIадаханчу шерийн турпалхойх (XX-чу бIешеран исторически хиламаш) а, шен дахар нохчийн къоман дубьха дIаделлачу кхузаманан турпалхочух Кадыров Ахьмад-Хьаьжех а хаарш довзар. «Чулацам» йа «ЦIерш» агIонаш киншки тIехь лахар, «Чулацамна» тIе а тийжаш, оьшу говзар лахар а.

	Текстан хиламийн анализ, Даймехкан дуюхья адамаша дина г1уллакхаш шайна пайденна динчу г1уллакхех къастор.
Вайн йаздархой – 8 ч.	
Нохчийн йаздархойн кхолларрала йовзар: Айдамиров Абузар. Байт «Нана-мохк». Сулейманов Ахьмад. «Дахаран генаш» поэми йукъара кийсак. Ахмадов Муса. Туьйра «Писулиг». Гацаев Саид. Байт «Борз». Халикова Асет. Байт «Зингат»	Нохчийн литературин классикин говзарш а, кхузаманан йаздархойн кхолларалла а йовзар. Байташ дагахь 1амор. Прозаически говзар байтех къастор. Текст дийнна дешнашца, дешдакьойн йешаран элементашца йеша хаар, йешначун чулцамах кхетар, суьртана т1етийжаш а, шайн дешнашца а текст схьайийцар; хаттаршна жопаш далар, говзаран синлаттам а, тон а анализировать йар, йешначух дийцар, шайн хьежамна аргументаш йалор, говхаран текстера йа кхечу хьостанашкара тоьшаллаш а далош, къасташ, маь1нин йешар.
Абатал т1аьхьара мур (литературни йешар) – 4 ч.	
Аганан иллеш. Чехкааларш. Дагардарш. Кицанаш. Х1етал-металш. Нохчийн халкъан туьйранаш. Халкъан туьйранаш.	Халкъан барта кхолларалла йовзар. Фольклоран кегий жанраш къастор: х1етал-метал, дагардар, чехкаалар, аганан илли. Текст маь1нин дакьошка йекъар, план х1оттор, суьртийн планаца текст йуха схьайийцар, иллюстрацешца болх, турпалхойн дика йа вон леларийн анализ, дийнна дешнашца кхета а кхеташ текст йешар.

«Хьекъале Iу» йа «Борззий, цхьогаллий, ломмий», «Цхьогаллий, пхьагаллий» (вариативни дакъа)	
Кхечу къаьмнийн литература – 3 ч.	
В. А. Осеева. Дийцарш «Цхьаьна», «Иштта дIа». В. Г. Сутеев. Туьйра «Iаж» Йеша Iамор Дикачу адаман гIуллакхаш. Деза дешнаш. Дийца, муьлхачу басахь хуьлу хIуманаш. Вайн Даймохк. Соьлжа-ГIала Вайн турпалхой: Кадыров Ахьмад-Хьаьжа Нурадилов Ханпаша.	«ДоттагIалла», «беркат», «дикалла», «кьинхьегам безар», «гIиллакх» боху кхетамаш а бевзар бу, адаман дахарехь церан мехаллех а кхетар бу. КхидIа хьур ду хаарш шардар: ойла а йеш, кхета а кхеташ, йешар, йешначу говзарийн турпалхойн леларийн анализ йан; къаьсташ а, кхеташ а дийнна дешнаш дешар. Говзаршна суьртийн репродукцеш лахар, говзаран идеяца богIуш болу мукъамаш харжар.

Вайн йаздархой: Айдамиров Абузар. Гайсултанов 1умар. Махмаев Жамалди. Ж.Махмаев «Доттаг1алла», «Къоман хазна», «Дей, буйсий», «Дайна де», «Бераш вайн хинйолу т1аьхье ю..», «Дуьйло, бераш, делий вай» 1-Хь Хатуев «Зингат» 1.Демеев «Малонче» С.Эдилов «Г1ан», «Беркат»	
Т1аьхьало – 0 с.	

2-гІа класс (68 сахът)

Программин чулацам	Дешархойн гІуллакхаллин коьрта кепаш
Долоран урок – 1 с.	
Іамат йовзар. Билламан хьаьркаш. Іаматийн авторийн дош. Демеев І. Байт «Нохчийчоь». «Даймохк», «Ненан мотт» кхетамаш	Аудировани: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин текстехь, нагахь цаьрга ладогІа оьшу гІирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тІебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадобгІначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьІнех кхетархьама, контекстан анализ. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, коьртан маьІнех кхетар. Текстехь хІиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хІуманашка болчу хьежамца царна жопаш лаха хаар.
Уггар дика доттагІ – жайна – 1 с.	
Киншка лелоран бакьонаш. Йешаран пайда. Киншкин турпалхой бовзар. Ахмадов Мусан байт «Жайна»	Аудировани: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин текстехь, нагахь цаьрга ладогІа оьшу гІирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тІебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадобгІначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Дешаран текстехула диалог: хІиттийнчу хаттаршна жопаш; хало листаран шайн некъаш йукьадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар.

	Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш.
Нохчийн халкъан барта кхолларалла – 4 с.	
«Халкъан барта кхолларалла», «чехкаалар», «дагардар», «хIетал-метал», «кица», «туьйра» кхетамаш. Нохчийн дагардарш, чехкааларш, хIетал-металш, кицанаш. Халкъан туьйранаш: «Бабин Чирдиг», «Зуьно дина хIилла», «Газа-гуьзалгаш». Берийн фольклор	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин текстех, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуьйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадогIначу текстех кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстех кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Халкъан барта кхоллараллин жанраш къасто хаар. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хIоттор. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Говзаршна суьртийн репродукцеш лахар, говзаран идеяца богIуш болу мукъамаш харжар. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; турпалхойн визуальни васташ кхоллар; декъехь хьахийнчу проблемашкахула жима текст хIоттор. Йухасхьайийцар: суьрташна тIетийжаш; дешархоша хIоттийнчу планна тIетийжаш. Текстехь хIиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хIуманашка болчу хьежамца царна жопаш лаха хаар.

	Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш. Классал арахъара йешар: йалийнчу говзариин списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.
Сан Даймехкан коьрта гIала – 2 с.	
«Пачхье» кхетам. Соьлжа-ГIалин цIе, цуьнан исторера хаамаш. ГIалин де. Некъан боламан бакъонаш. Байташ: Макалов Ш. «Соьлжа-ГIала»; Хасаров Ш. «СтиглаГIала»; Яшуркаев С. «Светофор»	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайобшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадобгIначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин текстан анализ: коьрта идеяш билгалйар. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин кьегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар.
Дашо гуьйре – 4 с.	
Нохчийн авторийн гуьйренна лерина байташ: Макалов Ш.	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайобшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь.

«Гуьйре»; Сейлмуханов М. «Деса Іалам»; Тапалаева А. «Малонча»; Батаева Х. «Гуьйре». Рифмех кхетам. Абубакарова П. байт «Дешнех ловзар».	Хьехархоcho дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Іамор. Прозаически говзар байтех къастор. Кицанан маь1на литературни говзаран чулацамца дустар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама контекстан анализ; Іаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: Гуьйренан Іаламан шаьш бинчу тидамех жима текст х1оттор. Йухасхьайийцар: суьрташна т1етийжаш; коьртачу дешнашца дешархоша х1оттийнчу планна т1етийжаш. Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жьопаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш.
Деша журнал «СтелаІад!» – 4 с.	

Нохчийн маттахь долу берийн журнал «СтелаІад» довзар. Литературины журналах кхетам. Говзарш: Макалов Ш. «СтелаІад»; Толстой Л. «ХІорда чуьра хи стенга доьду?»; Юсупов І. «Дита хьоза». Журналан рубрикаш йовзар	Аудировани: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогІа оьшу гІирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тІебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадоьгІначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьІнех кхетархьама, контекстан анализ; дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар. Дешаран текстехула диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукьадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: масала, тайп-тайпана рубрикаш а, шайн иллюстрацеш а йолуш, шайн берийн журналан лобмар кечйар. Классал арахьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукьара шайна йеша говзарш харжар.
Сан доьзалан йовхо – 7 с.	
Ненан де. Доьзалан мехаллаш. Нохчийн маттахь мультфильмаш йовзар. Говзарш: Сулейманов А. «Нана»; Ахмадов М. «Доьзал»; Гайсултанов У. «БІоба эkkхор»; Демеев І. «Дадин зезаг»; Шамилов С. «Жима цІа»; Махмаев Ж. «Деза денош»;	Аудировани: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогІа оьшу гІирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тІебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадоьгІначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Іамор.. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьІнех кхетархьама контекстан анализ; Іаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хІоттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца

Гацаев С. «Жимачу кIентан ойланаш»	амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; турпалхойн визуальни васташ кхоллар.
Нийса а, тIедеъна а маъIна – 1 с.	
Нийса а, тIедеъна а маъIна. Литературехь тIедеъначу маъIнехь дешнаш лелор. Нохчийн маттахь йазийнчу говзаршкара масалш	Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Исбаъхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаъхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Талламан болх: масала, хьалха Iамийнчу говзаршкахь тIедеъна маъIна долу дешнаш а, аларш а лахар.
Марша да хьо, Керла Шо! – 2 с.	
Рузаман а, дешаран а шарах кхетам. Керла шо даздаран исторехула хаамаш. Говзарш: Кагерманов Д. «ГIура-Дада»; Тапалаева А. «Керла Шо кхана хир ду»	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаъхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадобгIначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Исбаъхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хIоттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: турпалхойн визуальни васташ кхоллар; иллюстарцеш йахкар. Йухасхьайийцар: суьрташна тIетийжаш; дешархоша хIоттийнчу планна тIетийжаш Текстехь хIиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах

	долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш. Классал арахъара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.
Ia – 5 с.	
1а, 1аьнан 1алам. Нохчийн йаздархойн говзаршкахь 1аьнан суртх1отторан башхаллаш. Дийнаташка ларам хилар. 1аьнна а, шеран цу муьрехь адамийн а, дийнатийн дахарна а лерина говзарш: Хатуев I.-Хь. «Керла луо»; Гадаев М.-С. «Жимачу к1ентан илли»; Сейлмуханов М. «Хьоза»; Яралиев Ю. «К1айн 1ахар»; Мамакаев Э. «Гуди»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь 1амор.. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама контекстан анализ; 1аматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план х1оттор. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин кьегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар.
Ваха 1ама – 5 с.	

Синмехаллаш, нохчийн г1иллакхаш, ламасташ. Йукъараллехъ леларан бакъонаш. Говзарш: Аболханов Хъ. «Ваха Iама»; Махмаев Ж. «Дика лар»; Хатуев I.-Хъ. «Теша»; Ахмадов М. «Дада волчохъ, йуъртахъ»; Яралиев Ю. «Марха кьобалдойла»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахъ цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахъ. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахъ йешаран цхьайолчу башхаллашна. Ладобг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахъ Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехъ йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план х1оттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Текстехъ х1иттийнчу эхъ-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш.
Вайн кегий доттагIий – 5 с.	
Вайна гонахара дийнаташ. Iаламца кхоаме йукъаметтиг. Говзарш: Демеев I. «Г1аз»; Хабаев И. «Дингад»; Хасаров Ш. «Жима кхор»; Хасаев Хъ. «Лийчар»; Сакаева М. «Кертахъ лелаш нIаьна йу»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахъ цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахъ. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахъ йешаран цхьайолчу башхаллашна. Ладобг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехъ йалийнчу

	дошамца болх. Дешаран текстехула диалог: хлиттийнчу хаттаршна жобаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Талламан болх: масала, нохчийн маттахь акхачу дийнатех лаьцна синкломе факташ йолу текст кечйар. Текстехь хлиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хлуманашка болчу хьежамца царна жобаш лаха хаар. Тобанехь болх: ламатехь йа тлетоьхначу хьостанашкахь хаамаш лахар; говзарехула йа декъан проблематикехула хаттарш кечдар.
Блаьсте йогIу, блаьсте йогIу... – 5 с.	
Блаьсте, лаламехь а, адаман дахарехь а блаьста хуьлу хийцамаш. Дезде 8-гIа март. Нене безам. Авторски хIетал-металш. Говзарш: Хь. Сатуев «Блаьсте йогIу»; Демеев И. «Сан совгIат»; Цугаев С. «Со мамел хьалха хьалагIоттур йу...»; Макалов Ш. «Сийна блаьсте»; Ахмадов М. «Блаьстенан говгIа»; Сейлмуханов М. «Кхечи блаьсте»; Талхадов Хь. «Блаьсте»; Арсанукаев Ш. ХIетал-металш.	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадобгIначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь ламор. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хIоттор. Дешаран текстехула диалог: хлиттийнчу хаттаршна жобаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: декъехь хьахийнчу проблемашкахула жима текст хIоттор.
Даймохк – 6 с.	
«Даймохк», «жима даймохк», «хьоме мохк» кхетамаш. Ненан мотт, Нохчийн меттан де. Сийлахь-Боккха Даймехкан тIом. Нохчий-турпалхой СБДТИ.	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадобгIначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш.

Говзарш: Ахмадов М. «Даймохк»; Бексултанов М. «Даймохк хIун йу?»; Абубакарова П. «Соьлжа-ГIала»; Окуев Ш. «Даймохк»; Батаева Х. «КIиран ворхI де»; Хатуев I.-Хь. «Кьо́нах»; Анзорова Б. «Турпала Ханпаша»	Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хIоттор. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Текстехь хIиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хIуманашка болчу хьежамца царна жьопаш лаха хаар. Классал арахьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.
Аьхке – 3 с.	
Аьхкенам Iалам. Iалам аьхка. Берийн ловзарш а, самукъа а. Адамна Iаламах хетачуьнца доьзна шира ламасташ. Говзарш: Макалов Ш. «Аьхке»; Магомаева М. «БаI» Макалов Ш. «Кьоршкьари»	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Йухасхьайийцар: дешархоша хIоттийнчу планна тIе а тийжаш. Текстехь хIиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хIуманашка болчу хьежамца царна жьопаш лаха хаар.
Кхечу кьаьмнийн литература – 2 с.	
Кьоман литературех кхетам. Оьрсийн сийлахьчу йаздархойн говзарш йовзар. Говзарш:	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу

Толстой Л. Н. «Воккха стагтий, хинаний»; Вежарий ГриммгIар «Хударан кхаба»	дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хIоттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церам леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церам леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; инсценировка; турпалхойн визуальни васташ хIиттор. Йухасхьайийцар: суьрташна тIетийжаш; коьртачу дешнашца дешархоша хIоттийнчу планна тIетийжаш. Текстехь хIиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хIуманашка болчу хьежамца царна жьопаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш. Классал араьхьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар. Тобанехь болх: кхидIа долчу дийцаре дарна тобанехь шаьш йешар; инсценировкина кечам; говзарехь нисйеллачу лексикин маьIнех кхетор; доклад кечйар.
Дерзоран урок – 1 с.	
Йешаран пайда, синкIоме киншкаш. «Шаьш йеша говзарш» декъе бIаьртохар.	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церам леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церам леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш. Классал араьхьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар. Тобанехь болх: масала, аькхенна литературин список цхьаьна хIоттор.

Т1аьхьало – 10 с.

3 класс (68 с.)

Программин чулацам	Дешархойн г1уллакхаллин коьрта кепаш
Долоран урок – 1 с.	
1амат йовзар. Билламан хьаьркаш. 1аматийн авторийн дош. Макалов Ш. байт «Ларделаш латта»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айобшучу исбаьхьаллин текстех, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Ладобг1начу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукьадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар.
Кхетаман орам – 2 с.	
Йешаран пайданах. Г1арабевллачу ойланчийн а, йаздархойн а киншкех а, йешарх а аларш. Тептарех кхетам.	Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукьадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш.

Библиотекийн исторера хаамаш. Нохчийн Республикин коьрта библиотекаш. Библиотекехь леларан бакъонаш. Демеев И. Байт «Кхетаман орам»	Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьlнех кхетархьама контекстан анализ; lаматехь йалийнчу дошамца болх. Текстехь хlиттийнчу эхь-бехкан-этически, историко-культурни а, кхечу а хаттарийн анализ. Тидам: иллюстрацин анализ, и говзаран чулацамца йустар.
Гуьйре – 3 с.	
Гуьйре, lалам гуьйранна. Шеран и мур тlекхачарца хуьлу хийцамаш. Байташкахь гуьйренан синлаттам. Гуьйре а, поэзи а. Говзарш: Гацаев С. «Догlа догlуш ду»; Сакаева М. «Йац хьо, гуьйре, дагна чевне»; Хасаев Х. «Шийла lуьйре»); Сулейманова З. «Гlаргlулеш»	Аудировани: дешархоша ладугlу хьехархочо йа говзаллин диктора дlайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогlа оьшу гlирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь lамор. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин кьегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Тобанехь болх: кхидlа долчу дийцаре дарна тобанехь шаьш йешар; lаматан йа тlетоьхначу хьостанашкарчу текстехь хаамаш лахар.
Берийн йаздархой – 4 с.	
Берийн литературех йукъара а, нохчийн берийн литературех а кхетам. Мелла а гlарабевллачу берийн йаздархойн дахар а, кхолларалла а йовзар.	Дешаран текстехула диалог: хlиттийнчу хаттаршна жопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар.

Іаламе безам а, цуьнан хьолах жьопалла а. Адам а, кьинхьегам а. Адаман кхинхьегаман стом, цуьнга ларам. ЦІеналла, шен леларх жьопалла. Говзарш: Гайсултанов І. «Іалам хаздан диэза»; Саракаев Х. «Дика кІант Муса»; Кагерманов Д. «Маьлхан хІуш»; Махмаев Ж. «ГІуоралгаш»	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Іамор. Нохчийн маттахь дешнаш гулдар. Йухасхьайийцар: дешархоша хІоттийнчу планна тІе а тийжаш. Текстехь хІиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хІуманашка болчу хьежамца царна жьопаш лаха хаар.
Йаздархойн туьйранаш – 5 с.	
«Фольклорни туьйра» а, «литературни туьйра» а кхетамаш къастор. Нохчийн йаздархойн туьйранаш довзар. Литературехь фантази а, абсурд а. Туьйранийн турпалхойн башхалаш. ХІуманашка тІаламхилар, цІеналла а, низам а дезар. Адамаллин амал, догдикалла, ийна хилар. Майралла, диканиг лардан хаар. ДоттагІалла, бертахь хилар, вовшийн гІо дар. Говзарш: Гелагаев С.-М. «Туьйранан новкъадалар»; Дикаев Б. «КІайн полларчий стенга даха-те?»;	Дешаран текстехула диалог: хІиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хІоттор. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; инсценировка.

Сулейманова З. «Догмайра Шахсан»; Тапалаева А. «Массарна дерг – ловзар».	
Хиндолу хьоза бенахь дека – 2 с.	
Бераллехь дуйна шегяхь дика амалш кхион цаторийла хилар, шен вочу амалшца кыйсам латтор. Ша а, шен ледара аг1онаш а, кхерамаш а эшо хаар. Муьлхха а дош, нохчийн культурахь дош а лардан хаар. Бераллехь дуйна амал кхиарца доьзна нохчийн ламасташ. Дийнаташка безам. Говзарш: Магомадов М. «Дуьххьарлера толам»; Дакаев С. «Дош»; Гайсултанов I. «Яраг1и»	Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план х1оттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Талламан болх: масала, бераллех а, кхиарх а лаьцна долчу нохчийн Iадаташкахь, ламасташкахь хаамаш лахар.
Жима, доккха дуьне – 2 с.	
Берийн дуьне, дуьненахь бер. Берийн дуьненца, баккхийчаьрца, вовшашца йукьаметтиг. Х1ума довза лаар, дуьне довзар (1). Берийн ловзарш, фантазеш, забар (2, 3). Говзарш:	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш.

Батаева Х. «Хъуьно патар хецна...»; Мамакаев Э. «Јелий, киттий, аьпашший»; Пашаев Н. «Барзо диъна моз».	Исбаъхъаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаъхъаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коърта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш.
Іалам довза – 4 с.	
Хъомечу мехкан Іалам. Іаламах хаарш. Литературехъ Іалам. Нохчийн маттахъ дийнатийн а, ораматийн а цІерш, царах цхъаболу хаамаш. Адаман дийнаташка а, Іаламе а болу хъежам. Говзарш: Гацаев С. «Хъуьнах»; Ахмадов М. «ГундалгІеш, цІазамаш, муьргаш, комарш»; Гелагаев С. «Олхазарийн къамел»; Мамакаев М. «Хъуьнан илли».	Аудировани: дешархоша ладугІу хъехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаъхъаллин тексте, нагахъ цаьрга ладогІа оьшу гІирсаш балахъ. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахъ Іамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьІнех кхетархъама, контекстан анализ; дошамца болх. Исбаъхъаллин текстан анализ: пайдэцначу исбаъхъаллин къагоран гІирсех а, литературини приемех, турпалхойх а кхетар, церан леларийн маххадор. Дешаран текстехула диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; инсценировка.

	Тобанехъ болх: кхидла долчу дийцаре дарна тобанехъ шаьш йешар; говзарехъ нисйеллачу лексикин маьлна дар.
(Ia) – 5 с.	
Метафорех кхетам, текстехъ метафорех кхета хаар. Керла шо. Вайнаха шираллехъ Керла шо даздар. Хьомечу Республикин Iалам Iаьнан заманахъ. Iаьнан Iалам а, Iай адаман дахар а поэзехъ. Iаьнан Iалам довзийтарехъ исбаьхьаллин суртхIотторан гIирсаш. Iаьнан пейзажаш, синлаттам. Iаьнан хенахъ берийн ловзарш а, самукъа а. Нохчийчоьнан Iаламах, нохчийн маттахъ дийнатийн, ораматийн цIерш. Iаламан тIалам бар, акхачу дийнатийн дахар аттачу дакхарехъ адамо лоцу дакъа. Говзарш: Ахмадов М «Керла Шо»; Дикаев М. «Iаьнан бIаьргаш»; Тагаев С.-Хь. «Хьаьрса доттагI»; Умхаев Хь. «Шийла Ia»;	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин текстехъ, нагахъ цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахъ. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: масала, метафорех пайда а оьцуш, жима довзийтаран текст хIоттор. Йухасхьайийцар Метафорийн, олицетворенийн, эпитетийн къоман шайтапанна ган а, текстехъ исбаьхьаллин къегина хиларан гIирсаш ган а хаар. Классал арахьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.

Алиев М. «Пхъар»	
ДоттагIалла – 4 с.	
Берийн дахарехъ доттагIалла. ДоттагIаллин коьрта баххаш. ДоттагIаллин йукъаметтигийн мехалла. Кехат, кехат йаздаран бакьонаш; кхузаманан дуьненахъ тIекаренан тайп-тайпана гIирсаш. ДоттагIаллина тешаме хиларх а, халонаш доттагIашца йекъа хаарх (1). Дар-дацаран хьелаш, уьш дIадаха, барт лаха хаар. ДоттагIчуьнгахъа гIодаккха а, цуьнан дуьхъа шена эшам бан а хаар (2, 3). ДоттагIийн хазахетарш тIеэца а, дегабаамаш ца бан а хаар. Говзарш: Ш. Цуруев «ДоттагIалла»; Ш. Макалов «Кхо полла»; М. Бексултанов «ДоттагIа»; А. Демеев «ДоттагIчуьнга кехат».	Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархъама контекстан анализ; Iаматехъ йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хIоттор. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: масала, доттагIчуьнга кехат йаздар. Текстехъ хIиттийнчу эхъ-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хIуманашка болчу хьежамца царна жьопаш лаха хаар. Классал арахъара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.
Кхечу къаьмнийн фольклор – 4 с.	
Термин «фольклор». Тайп-тайпанчу къаьмнийн фольклор. Тайп-тайпанчу къаьмнийн барта кхоллараллехъ тайп-тайпана персонажаш.	Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар.

Оърсийн, Iаърбийн, гуържийн къаьмнийн туьйранаш довзар. Говзарш: «Тамашийна тамаша, Iаламате Iаламат» (оърсийн халкъан туьйра); «Уггар нуьцкъалниг» («гуържийн халкъан туьйра»); «Синдбад-ХIордахо» («Iаърбийн халкъан туьйра»)	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хIоттор. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Тобанехь болх: кхидIа тобанехь йийцаре йарна шаьш йешар; Iаматан йа тIетоьхначу хьостанан тексташкахь хаамаш лахар; говзарехь нисйеллачу лексикин маьIна дар; говзарехула йа декъан проблематикехула хаттарш кечдар.
ГIиллакхийн гIала – 3 с.	
«Оьздангалла» а, «ГIиллакх» кхетамаш. ХIора дийнан дахарехь йукъар а, къоман а гIиллакхаш лардан хаар. ГIиллакх лелоро адаман дахарна беш болу дика тIелаткъам. Халкъан ламасташ а, гIиллакхаш а баккхийчаьргара схьаэцаран мехалла. Баккхийнаш – эхь-бехкан а, гIиллакхан а масал.	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Iамор. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жопаш; хало листаран шайн некъаш йукьадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар.

Бакхийчаьрга ларам. Дезденошца доьзна динан ламасташ, г1иллакхаш, мехаллаш. Говзарш: Расумов В. «Г1иллакхан г1ала»; Закриев И. «Пеша уллехь къамелаш»; Ахмадов М. «Марха досту де»	Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жьопаш лаха хаар.
Б1аьсте – 4 с.	
Б1аьстенах хаамаш. Нохчийн йаздархойн говзаршкахь б1аьсте. Пейзаж прозаически кепехь. Гонахара хийцамаш ган а, 1аламан хазаллин тидам бан а хаар. Кавказан дийнаташ б1аьста, 1аламан т1алам бар. Нохчийн маттахь дийнатийн дахарх хаамаш, олхазарийн а, акхаройн а ц1ерш. Говзарш: Бексултанов М. «Б1аьсте»; Сейлмуханов М. «Зезагаш»; Хасаев Х. «Баркалла»;	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин текстехь, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. Ладобг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план х1оттор. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин кьегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукьадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар.

Ахмадов М. «Бѡѡстенан ловзар»; Гайсултанов І. «ЧегІардиган бен»	Кхоллараллин болх: нохчийн маттахь доцца бѡѡстенан Іаламах лаьцна дийцар хІоттор, декъан говаршкахь нислуш йолчу лексикех пайда а оьцуш.
Нохчийн махкахь – 8 с.	
Даймохк. Ненан мотт. Сийлахь-Боккха Даймехкан ТІом. ТІеман турпалхой. Толаман де. Патриотизм, Даймехкан а, цуьнца мел доьзначун а мехаллех кхетар. Хьомечу мехкан хазалла ган хаар, цуьнан Іалам дезар. Ненан мотт, дешнийн тІаьхьало нохчийн маттахь шорйар. «Турпалхо» кхетам, мехкан турпалхой тайп-тайпанчу хьелашкахь. Сийлахь-Боккха Даймехкан тІом, тІеман турпалхой, тыло тІамехь дакъалацар. Говзарш: Бухадиев М. «Нохчийн махкахь»; Пашаев Н. «Даймахке марзо»; Хамидов І.-Х. «Зезаг ду бацалахь лепаш...»; Абдулаев Л. «ХІораннан а шен мотт бу»; Батаева Х. «Йовза кІорнийн цІераш»;	Аудировани: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин текстех, нагахь цаьрга ладогІа оьшу гІирсаш балахь. Йешначу текстех кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстех кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Іамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьІнех кхетархьама, контекстан анализ; дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин кьегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукьадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар.

Бексултанов М. «Турпалхо мила ву?»; Ахмадов М. «ТергІан пазаташ»; Анзорова Б. «Ма гойла».	Текстехь хІиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хІуманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар. Классал арахьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар. Тобанехь болх: кхидІа тобанехь йийцаре йарна шаьш йешар; Іаматан текстехь йа тІетобхначу хьостанашкахь хаамаш лахар.
Нохчийн фольклор – 6 с.	
Фольклорни туьйранийн кепаш. Халкъан туьйранашкахь цІеналла а, эхь-бехк а. Баккхийчаьрга ларам. ДоттагІалла, барт. Адамалла, догдикалла, дика амал. Къар ца бала, муьлхха хьолехь а дика агІо ган хаар. Говзарш: «Маьлхан а, бухІанан а къовсам». «КхорбІелиг». «Ден весет».	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Инзаре-тамашийна, Іар-дахаран, дийнатех туьйранаш вовшах къасто хаар. Литературин а, фольлоран а жанрашна йуккъера доза лелаш хилар гучудалар (дийцар йукъахь туьйранан элементаш хила тарло, инзаре-тамашийначу туьйранехь – дийнатех туьйранан элементаш). Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьІнех кхетархьама контекстан анализ; Іаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар.

«Къинхетаме кІант». «ХІунда ду пхъагалан балда даътІа?» «Таллархо».	Дешаран текстехула диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; инсценировка; турпалхойн визуальни васташ кхоллар; декъехъ хъайинчу проблематикехула жима текст хІоттор. Йухасхъайийцар. Классал арахъара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар. Тобанехъ болх: Іаматан текстехъ йа тІетобхначу хъостанашкахъ хаамаш лахар; говзарехъ нислучу лексикин маъІна дар. Талламан болх.
Аьхке – 1 с.	
Шеран жамІаш. Йешаран пайдех. Шаш йеша леринчу литературех бІаьргтохар. Аьхкенна планаш. Говзарш: Хатуев І. «Аьхке»	Дешаран текстехула диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Литературех, киншкех, дукхайезачу говзарех, дукхабезабеллачу турпалхойх къамел. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Текстехъ хІиттийнчу эхъ-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хІуманашка болчу хъежамца царна жобпаш лаха хаар. Тобанехъ болх: Аьхкенна литературин шайн список хІоттор. Классал арахъара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.
ТІаьхьало – 10 с.	

4 класс (68 с.)

Программин чулацам	Дешархойн г1уллакхаллин коьрта кепаш
Долоран урок – 1 ч.	
1амат йовзар. Билламан хьаьркаш. 1аматийн авторийн дош. Мамакаев М., Гадаев М.-С., Сулейманов А. Даймахках лаьцначу байташ йукъара кийсакаш	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин текстехь, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар.
Дай баьхна латта – 3 с.	
Даймохк, Даймехкан 1алам. Литературехь Нохчийчоьнан символш. Б1аьвнаш, архитектурни башхаллаш, истори. Говзарш: Окуев Ш. «Даймохк»; Мусаев С. «Орамаш»; Шайхиев I. «Б1аьвнаш»;	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин текстехь, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама контекстан анализ; 1аматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ.

Дакаев С. «Нохчийчоь»; Ахмадов М. «Нохчийн шира кхерчаш»	Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Талламан болх: шайн тидамийн буха тIехь текст кечйар; доклад кечйар. Текстехь хIиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хIуманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар.
Вай дуьнен чохь деха... – 4 с.	
Адам а, цунна гонахара дуьне а. Адамийн йукъаметтигаш. Этически гураш. Ламасталлин этикет. Нохчийн гIиллакхаш, ламасташ, йукъараллехь лелар (1). «Со» а, йукъаралла а, гонахарчарна хетарг, шен маршо, кхоллараллехь маршо (2). ТIалам, мах хадо хаар, чкъурийн зIе, дIадаханчух изс, (3). Йукъараллехь уйраш а, йукъаметтигаш а, гонахарчу дуьненан вон тIеIаткъам, коллективехь леларан гIиллакхаш (4). Говзарш: Яралиев Ю. «ВорхI лам»; Макалов Ш. «Маьлхан хьехам»; Бексултанов Муса «Баьпкан цуьргаш»; Цуруев Ш. «ДоттагIий-бIаьвнаш».	Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хIоттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Йухасхьаййцар Текстехь хIиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хIуманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар. Кхоллараллин болх: масала, «Маьлхан хьехам» туьйранехь айьинчу проблематикехула жима текст-ойлайар йазйар.

Исбаъхъа Ӏалам нохчийн поэзехъ – 6 с.

Нохчийн классикин говзаршкахъ Ӏалам. Ӏаламах йолчу литературехъ йукъара а, къоман а символика. Исбаъхъаллин суртхӀоторан гӀирсаш. Эпитет, дустар, метафора – царах поэтически говзаршкахъ пайдаэцар.

Говзарш:

Мамакаев М. «Гуьйре»;

Арсанукаев Ш. «Гуьйренан тӀуьначу Бешахъ ду тийна...»;

Гацаев С. «Суна хьуьнхахъ деши гира...»;

Айдамиров А. «Аьхкено кхелина дитташ...»;

Кибиев М. «Ломахъ Ӏа»;

Бисултанов А. «Ӏа»;

Жумалаева Л. «Буьйсанан илли»;

Мамакаев Ӏ. «БӀаьстенан йуьхъ»;

Саидов Б. «Кемсийн га»;

Окуев Ш. «Тхи».

Аудировани: дешархоша ладугӀу хьехархочо йа говзаллин диктора дӀайойшучу исбаъхъаллин тексте, нагахъ цаьрга ладогӀа оьшу гӀирсаш балахъ.

Хьехархочо дешархойн тидам тӀебохуйту нохчийн маттахъ йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадобгӀначу текстах кхетар талларна хаттарш.

Хезаш йешар: дешархоша индивидуальнo хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш.

Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам.

Дагахъ Ӏамор.

Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьӀнех кхетархъама контекстан анализ; Ӏаматехъ йалийнчу дошамца болх.

Исбаъхъаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаъхъаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ.

Талламан болх: масала, декъан цхьана авторан дахарх а, кхоллараллех а доклад кечйар.

Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш.

Классал арахъара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.

Бераллин туьйра– 8 с.

Социумехъ беран меттиг, баккхийчаърца а, нийсархошца а цуьнан йукъаметтиг. Доккха мел хуьлу а, жимачу адамна тӀеӀитталуш йолу халонаш.

Добзалан мехаллаш, добзалехъ бер. Адаман дахарехъ Ӏаламан меттиг, шеран тайп-тайпанчу муьрашкахъ берийн дахар. Школера дахар, берийн йукъаметтигаш, доттагӀалла. Адаман кӀинхъегаме ларам, кӀинхъегамна а, йукъараллин дахаран дикаллина а йуккъера зӀе. Чкъурийн зӀе, берашна дуьне довзийтаран санна баккхийчеран меттиг. Бераш а, Ӏалам а, дийнаташ, цаьрга безам. ЦӀеналла, аьшпаш биттар вон хилар.

Говзарш:

Пашаев Н. «Бералла»;

Магомаева М. «Гуьйренан совгӀаташ»;

Дикаев М. «Нохчийн хӀусам»;

Курумова С. «Ца йиначу ненан хӀусамехъ»;

Гадаев М.-С. «ДоттагӀ»;

Эдилов Х.-М. «Луо ду догӀуш»;

Эльдерханова З. «Деца йеъча»;

Ошаев Х. «Полла»

Аудировани: дешархоша ладугӀу хьехархочо йа говзаллин диктора дӀайобьшучу исбаьхьаллин текстех, нагахъ цаьрга ладогӀа оьшу гӀирсаш балахъ.

Йешначу текстах кхетарна хаттарш.

Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам.

Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх.

Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин кьегина хиларан а, литературни приемийн а анализ.

Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадю а хаар.

Текстехъ хӀиттийнчу эхъ-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хӀуманашка болчу хьежамца царна жюьпаш лаха хаар.

Кхоллараллин болх: Нохчийн маттахъ йеллачу теманашкахула барта дийцар кечдар.

Герггара теманаш: школахъ гуьйренан цхьаьнакхетарш; сан дийнат; сан хьоме ваши/деца.

Біе эзар дика гІуллакх – 4 с.	
ХІора къабстинчу адаман гонахарчу дуьненна тІеІаткъам, адаман дуьненна хьалха жопалла, адам – догдикаллин хьоста. Гонахарчу дуьнене синкІам, цунах дІаэр, хІора дийнахь кегий дика гІуллакхаш (1). Гонахарчу нахаца тидаме хилар, гІоьналлин куьг кховдор (2). Адам а, Іалам а, адамо шен къинхьегамца дуьне хаздар, хІора дика гІуллакхан стом (3). Іаламан кхоам бар, дийнатех къахетар, царна гІо дан кийча хилар(4). Говзарш: Ахмадов М. «Біе эзар дика гІуллакх»; Кагерманов Д. «ТІай»; Рашидов Ш. «ГІаргІанаш»; Берсанов Х.-А. «Кхерам»	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьІнех кхетархьама контекстан анализ; Іаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хІоттор. Текстехь хІиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хІуманашка болчу хьежамца царна жопаш лаха хаар. Тобанехь болх: масала, йоьалгІачу классан дешархоша шайн хІора дийнан дахарехь дан йиш йолчу дикачу гІуллакхийн список хІоттор а, йийцаре йар а.
Бовза, беза вайн Даймохк – 4 с.	
Мифашкахула, легендашкахула, исбаьхьаллин говзаршкахула хьомечу мехкан географин декъехь хаарш. Цхьадолчу хин, Іаьмнийн, лаьмнийн цІерш (1–4). Географически меттигашца йоьзна мифаш а, легендаш а (1–3). Фольклорехь эхь-бехкан а,	Аудировани: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогІа оьшу гІирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш.

къинхетаман а хаттарш (1, 2). Халкъан хабаршкахъ а, легендашкахъ а исторически личносташ (3). Говзарш: «ГаланчОжара Іам»; «Къоьзан-Іам»; Легенда «Терк»; Ахмадов М. «Нохчийн хиш».	Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маъІнех кхетархъама контекстан анализ; Іаматехъ йалийнчу дошамца болх. Талламан болх: шайн тидамийн буха тіехъ текст кечйар; доклад кечйар Классал арахъара йешар: йалийнчу говзариин списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.
Исбаьхъчу Іаламан къайленаш – 6 с.	
Литературни говзаршкахъ гонахарчу Іаламах цхъаболу хаамаш. Шеран хенаш хийцалуш хуьлуш болу Іаламан хиламаш, нохчийн йаздархойн говзаршкахъ церан поэтически интерпретацеш (1, 3, 5, 6). Іаламан къайленашка синкІам, берашна гонахара дуьне довза лаар (2, 4, 5). Іаламах болу халкъан тидамаш, хаарш (7). Говзарш: Яшуркаев С. «Полларчийн вай даьлла»; Яралиев Ю. «Хъаьмцан маса лаг хуьлу?»; Дикаев М. «Іай кІелахъ кхиьна буц»;	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маъІнех кхетархъама контекстан анализ; Іаматехъ йалийнчу дошамца болх. Исбаьхъаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хІоттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Текстехъ хІиттийнчу эхъ-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хІуманашка болчу хъежамца царна жобпаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш.

Чантиев I. «Искогберггий, чIарий»; Хасаев X. «Аьхке»; Бексултанов M. «Гуьйре»; Махмаев Ж. «Тидамаш».	
Даймехкан декхаро гIаттийна вогу со – 9 с.	
Фольклорехь а, исбаьхьаллин литературехь а турпалаллин а, патриотизман а тема. Шираллин а, кхузаманан а турпалхой. Нохчийн культурахь коьрта мехаллаш: майралла, ша цакхоор, догцIеналла, кьинхетам (1, 3, 7). Халкъан изсехь турпалхой санна бисина нах – исторически личносташ (2, 3, 4). «Кьонаха» аьлла цIе туьллучу бакъволчу стеган билгало санна лаккхара культура (4). Искусствон адамаш, халачу хенашкахь дегайовхонан хьоста санна (5, 6). Стеган шен доьзалх, гергарчарах, уллерчарах жьопалла (3, 7). Говзарш: Сулейманов А. «Кьонаха»; Умхаев Хь. «Шайх-Мансур»; «Адин Сурхо»; Мусаев С. «Дахар маьрша хилийта»»;	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайобшучу исбаьхьаллин текстехь, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалIан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Кхоаллараллин болх: «Кьонах» категори йукъавогIучу стагах лаьцна жима дийцар

Ахмадов М. «Даймехкан мукъам»; Сулейманова З. «Эсамбаев Махъмудна»; Айдамирова М. «Жима верас».	
Ненан мотт – 3 с.	
Ненан мотт. Нохчийн меттан де. Мотт а, Даймохк а. Ненан мотт а, даймехкан лалам а. Мотт – дладаханчуьнца а, хиндолчуьнца а зле. Говзарш: Ахмадов М. «Кхаа дашах дийцар»; Абдулаев Л. «Ненан мотт»; Гелагаев С.-М. «Шовдано боху соь...».	Аудировани: дешархоша ладуглу хьехархочо йа говзаллин диктора длайоьшучу исбаьхьаллин текст, нагахь цаьрга ладогла оьшу глирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальнo хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьлнех кхетархьама контекстан анализ; ламатехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идейш билгалйар; говзаран план хлоттор.
Суна сирла дахар деза – 3 с.	
Дахаран а, гонаха мел долчун а мехалла. Кегий хазахетарш. Гонаха йолу хазалла ган хаар. Хlorадийна кегийчу хlorуманашкахула хазалла а, дахаран сийлалла а ган хаар. Говзарш: Рашидов Ш. «Суна сирла дахар деза»; Батаева Х. Жимачу йоьлан глан»;	Аудировани: дешархоша ладуглу хьехархочо йа говзаллин диктора длайоьшучу исбаьхьаллин текст, нагахь цаьрга ладогла оьшу глирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальнo хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам.

Абдулаев Л. «Нана-бѡѡсте».	Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маѡѡнех кхетархѡама контекстан анализ; Іаматехѡ ѡѡлийнчу дошамца болх. Ісбаѡхѡаллин текстан анализ: пѡйдаѡцначу исбаѡхѡаллин кѡегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Талламан болх: шѡйн тѡдамийн буха тѡехѡ текст кечѡар; доклад кечѡар
Фольклор – 3 ч.	
Нохчийн мѡфаш, легендаш, хабарш, кѡамелаш. Мѡфически турпалхой. Халкѡан кхоллараллехѡ символш. Нохчийн фольклорехѡ стогаллин а, доѡналлин а тема. Говзарш: «Бетгаса». «Мѡйрачу кѡантах туѡйра». «Берзан дуй».	Хезаш ѡешар: дешархоша индивидуѡльно хезаш ѡешар, текстах кхетарна ѡѡшу болар а лардеш. Шѡйн дагахѡ ѡешар: текст шѡйн дагахѡ ѡешар, бешна хаамаш бѡйцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маѡѡнех кхетархѡама контекстан анализ; Іаматехѡ ѡѡлийнчу дошамца болх. Ісбаѡхѡаллин говзаран анализ: коѡрта идеяш билгалѡар, говзаран план хѡоттор. Талламан болх: шѡйн тѡдамийн буха тѡехѡ текст кечѡар; доклад кечѡар Кхоллараллин болх: ролашца ѡешар; инсценировка; турпалхойн визуѡльни васташ хѡиттор; декѡехѡ хѡахийнчу проблематикехула жѡма текст хѡоттор. Текстехѡ хѡиттийнчу ѡхѡ-бехкан, историко-культурни ѡѡа кхечу хаттарийн анализ: шѡйна гонах долчу хѡуманашка болчу хѡежамца царна жоѡпаш лаха хаар.
Кхечу кѡѡмнийн литература – 3 с.	
Россин а, дозанаѡ арахѡарчу а гѡарабевѡлачу ѡѡздархойн цѡерш ѡовзар. «Кѡѡман литература», «дуѡненан литература», «исбаѡхѡаллин гѡчдар»	Шѡйн дагахѡ ѡешар: текст шѡйн дагахѡ ѡешар, бешна хаамаш бѡйцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маѡѡнех кхетархѡама контекстан анализ; Іаматехѡ ѡѡлийнчу дошамца болх.

кхетамаш. «Нохчийчоь – Кавказ – Росси – дуьне» зле исбахьаллин говзаршкахула хлоттор. Говзарш: Лермонтов М. Байт «Хюрд-кема». (Абдуллаев Лечин гочдар). Боллигер М. Дийцар «Тай» (Хаджиева З. гочдар). Леонардо да Винчи. Притчаш «Мотт а, цергаш а», «Зингат а, клен буьртиг а» (Джанаралиев Имранан гочдар).	Исбахьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хлоттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хлиттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Талламан болх
Дерзоран урок – 1 с.	
Шеран жамлаш. Дешархошца киншкех, литературех къамел. Аьхкенна литературе бларгтохар. Кусаев I. «Сан доттагIий».	Классал араьхара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар. Тобанехь болх: кхидла тобанехь йийцаре йарна шаьш йешар; ламатан текстехь йа тлетоьхначу хьостанашкахь хаамаш лахар; говзарш роларшца йешар; инсценировка кечйар; говзарехь нисйеллачу лексикин маьлна дар; докладаш кечйар; говзарехула йа декъан проблематекула хаттарш кечдар.
Тлаьхьало – 10 с.	

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

1 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахътийн барам			Терахъ	Электронни дешаран ресурс
		Сахът	Талламан белхаш	Кхолла раллин белхаш		
Абатал хьалхара мур (къамел кхиор) 5 с.						
1.	Новкъахъ.Шкоলেখъ.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.	Ц1ера дийнаташ. З1акардаъхни. Акха дийнаташ. Вайн махкара олхазарш.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.	Сагалматаш. Акха стоъмаш Стоъмаш. Хасстоъмаш.	1	0	0		dikdosham/ru/
4.	Ахархойн г1ирсаш. Ялташ. 1алам.	1	0	0		dikdosham/ru/
5.	Дийнан раж. Сурсаташ	1	0	0		https://ps95.ru/
Абатан мур (йеша 1амор) 24 с.						

6	Аьзнаш а,элпаш а А,а, У, у.	1	0	0		dikdosham/ru/
7	Аьзнаш а,элпаш а О,о, И,и	1	0	0		https://ps95.ru/
8	Аьзнаш а,элпаш а Л,л, М,м	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
9	Аьзнаш а,элпаш а С, с, Р,р	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
10	Аьзнаш а,элпаш а Х, х, Б,б	1	0	0		dikdosham/ru/
11	Аьзнаш а,элпаш а Д, д, Е,е	1	0	0		https://ps95.ru/
12	Аьзнаш а,элпаш а Н, н, Т,т	1	0	0		https://ps95.ru/
13	Аьзнаш а,элпаш а В, в, З,з	1	0	0		dikdosham/ru/
14	Аьзнаш а,элпаш а Й, й, К,к	1	0	0		https://ps95.ru/
15	Аьзнаш а,элпаш а П, п, Э,э	1	0	0		https://ps95.ru/
16	Аьзнаш а,элпаш а Ш, ш, Ц,ц	1	0	0		dikdosham/ru/
17	Аз а, элп а 1.	1	0	0		https://ps95.ru/
18	К1еда хьаьрк (ь) Ч1ог1а хьаьрк(ь)	1	0	0		https://ps95.ru/
19	Аьзнаш а,элпаш а Хь, хь, Кх,кх	1	0	0		dikdosham/ru/
20	Аз а, элп а Къ, къ	1	0	0		https://ps95.ru/

21	Аьзнаш а,элпаш а Г, г, Г1,г1	1	0	0		dikdosham/ru/
22	Аьзнаш а,элпаш а Аь, аь, Оь,оь	1	0	0		https://ps95.ru/
23	Аз а, элп а Уь, уь	1	0	0		https://ps95.ru/
24	Аьзнаш а,элпаш а Ч, ч, Ч1,ч1	1	0	0		dikdosham/ru/
25	Аьзнаш а,элпаш а Т1,т1, Ж,ж	1	0	0		dikdosham/ru/
26	Аьзнаш а,элпаш а Х1, х1, К1,к1	1	0	0		https://ps95.ru/
27	Аьзнаш а,элпаш а Ю, ю, Юь Аьзнаш а,элпаш а Я, я, Яь	1	0	0		https://ps95.ru/
28	Аьзнаш а,элпаш а Ц1 ц1, П1,п1	1	0	0		https://ps95.ru/
29	Аьзнаш а,элпаш а Ф ф, Ё,ё Элпаш Щ щ, ы	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Абатал т1аьхьара мур (Литературни йешар) 4 с.						
30	Дикачу адаман г1уллакхаш. Деза дешнаш. Дийца, муьлхачу басахь хуьлу х1уманаш.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
31	Вайн Даймохк.Соблжа-Г1ала	1	0	0		dikdosham/ru/

	Вайн турпалхой.Кадыров Ахьмад-Хьаьжа.Нурадилов Ханпаша.					
32	Вайн яздархой. Айдамиров Абузар.Гайсултанов 1умар.Махмаев Жамалди. Ж.Махмаев «Доттаг1алла» ,«Къоман хазна» Дей,буьйсий	1	0	0		dikdosham/ru/
33	Ж.Махмаев Дайна де. «Бераш вайн хинйолу т1аьхье ю..» 1-Хь Хатуев «Зингат», 1.Демеев «Малонче» С.Эдилов «Г1ан» Беркат	1	0	0		dikdosham/ru/
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		33	0	0		

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

2 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам		Терахь		Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	ПЛАНАЦА	БИЛГГАЛ	
1.	1.Демеев. «Нохчийчовь»	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
2.	М. Ахмадов «Жайна»	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
3.	Дагардарш. Чехкааларш.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
4.	Х1етал –металш. Кицанаш	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
5.	Туйра, туйра хилла боху.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
6.	Бабин Ч1ирдиг.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

7.	Зуьно дина х1илла.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
8	Газа-гуьзалгаш.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
9	Самукъане аг1онаш Хаарш зер.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
10	Ш.Макалов. Собылжа –Г1ала.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
11	Ш.Хасаров. Стиглаг1ала.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
12	С.Яшуркаев. Светофор.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
13	Хаарш зер. Проект. «Сан г1ала»	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
14	Ш. Макалов Гуьйре.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
15	М.Сейлмуханов. Деса 1алам.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
16	А.Тапалаева . Малонча.	1	0			https://desharkho.ru/

						https://urok95.ru
17	Х.Батаева. Гуъйре.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
18	Рифма. П.Абубакарова . Дешнех ловзар.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
19	Талламан болх № 1	1	1			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
20	Ш.Макалов.Стела1ад.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
21	Л.Толстой. Х1орда чуъра хи стенга доъду?	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
22	1.Юсупов.Дита хъоза.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
23	Бераша олу. Стела1адан дошам.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
24	Хаарш зер.Проект «Стела1ад»	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

25	А.Сулейманов. Нана.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
26	1.Гайсултанов Б1оба эkkхор.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
27	1.Демеев. Дадин зезаг.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
28	С.Шамлов. Жима ц1а.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
29	Ж.Махмаев Деза денош.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
30	С.Гацаев Жимачу к1ентан ойланаш.Нийса а , т1едееьна а маь1на.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
31	Хаарш зер. Проект «Тхан добзал».	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
32	Д.Кагерманов. Г1ура –Дада.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
33	А.Тапалаева «Керла шо кхана хир ду».	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

34	А-Хь. Хатуев Керла ло.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
35	М-С. Гадаев Жимачу к1ентан илли.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
36	М.Сейлмуханов Хьоза.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
37	Ю.Яралиев. К1айн 1ахар.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
38	Э.Мамакаев. Гуди. Хаарш зер	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
39	Хь.Аболханов. Ваха 1ама.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
40	Ж.Махмаев. Дика лар.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
41	А-Хь. Хатуев. Теша.					
42	Талламан болх.№ 2	1	1			

43	М.Ахмадов. Дада волчохъ, йуъртахъ.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
44	Ю.Яралиев. Марха къобалдойла.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
45	1.Демеев. Глаз.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
46	Ш. Хасаров.Жима кхор.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
47	Хъ. Хасаев. Лийчар.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
48	Самукъане аглонаш. М.Сакаева. Кертахъ лелаш нлаъна йу. Хаарш зиэр.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
49	Хъ. Сатуев. Блаъсте йоглу...	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
50	1.Демеев. Сан совлат.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
51	Цураев Салман Со мамел хьалха хьалаглоттур йу.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

52	Ш. Макалов. Сийна б1аьсте. «Сийна стихаш»	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
53	М.Бексултанов. Б1аьстенан дийнахь. М.Сейлмуханов. Кхечи б1аьсте.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
54	Самукъане аг1онаш. Хь.Талхадов.Б1аьсте.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
55	Сочинени	1	1			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
56	Ш.Арсанукаев.Х1етал-металш. Хаарш зер	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
57	М.Ахмадов. Даймохк.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
58	М.Бексултанов .Даймохк бохург х1ун ду?.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
59	П.Абубакарова. Соьлжа-г1ала.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
60	Ш.Окуев. Даймохк.	1	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
61	Х.Батаева. К1иран ворх1 де.	1	0			https://desharkho.ru/

						https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
62	Б.Анзорова. Турпала Ханпаша.	1	0			https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
63	Ш.Макалов. Аьхке.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
64	М.Магомаев.Ба1.	1	0			https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
65	Ш.Макалов. Къоршкъари.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
66	Шеран талламан болх № 4	1	1			
67	Л.Толстой.Воккха стаггий, хинаний	1	0			https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
68	Вежарий Гримм. Хударан кхаба.	1	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68	4			

Нохчийн литературни йешаран 2023-2024 дешаран шеран

3-чу классан календарно- тематически планировани (2 сахът кӀирнах)

Раг1	Урокан тема	Сахътийн барам			Терахь		Электронни дешаран ресурсаш
		Сахът	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	Планаца	Билггал	
	ДОЛОРАН ДАРСАШ (2 с.)						
1.	Ш. Макалов «Ларделаш латта»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
2.	А. Демеев «Кхетаман орам»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
ГУБЪРЕ (5 с.)							
3	С. Гацаев «Дог1а дог1уш ду»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

4	М. Сакаева «Йац хьо, гуьйре, дагна чевне»						https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
5	Хь. Хасаев «Шийла 1уьйре»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
6	З. Сулейманова «Г1арг1улеш»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
7	«Хаарш-Зер». Проект Гуьйре	0	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
БЕРИЙН ЙАЗДАРХОЙ (5 с.)							
8	У. Гайсултанов «1алам хаздан деза»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
9	Хь. Саракаев «Дика к1ант Муса»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
10	Д. Кагерманов «Маьлхан х1уш»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

11	Ж. Махмаев «ГӀоралгаш»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
12	«Хаарш-Зер».	0	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	ЙАЗДАРХОЙН ТУЪЙРАНАШ (4 с.)						
13	С-М. Гелагаев «Туъйранан новкъадалар»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
14	Б. Дикаев «КӀайн полларчий стенга даха-те?»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
15	З. Сулейманова «Догмайра Шахъсан»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
16	А. Тапалаева «Массарна дерг – ловзар»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
17	«Хаарш-Зер».	0	0	0			
	ХИНДОЛУ ХЪОЗА БЕНАХЪ ДЕКА (5 с.)						

18	М. Магомадов «Дуьххьарлера толам»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
19	С. Дакаев «Дош»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
20	Талламан болх №1	0	1	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
21	І. Гайсултанов «ЯрагІи»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
22	«Хаарш-Зер»	0	0	0			
ЖИМА, ДОККХА ДУЪНЕ (4 с.)							
23	Х. Батаева «Хъуьно патар хецна»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
24	Э. Мамакаев «Іелий, киттий, аьшпашший»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
25	Н. Пашаев «Барзо диъна моз»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

26	«Хаарш-Зер».	0	0	0			
	1АЛАН (4 с.)						
27	С. Гацаев «Хъуьнхахъ»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
28	М. Ахмадов «Гундалгеш, цазамаш, муьргаш, комарш»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
29	С-М. Гелагаев «Олхазарийн къамел»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
30	М. Мамакаев «Хъуьнан илли»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	IA (5 с.)						
31	М. Ахмадов «Керла шо»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
32	М. Дикаев «1аьнан б1аьргаш»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

33	Хъ. Умхаев «Шийла 1а»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
34	М. Алиев «Пхъар»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	ДОТТАГІАЛЛА (4 с.)						
35	Ш. Макалов «Кхо полла»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
36	М. Бексултанов «Доттаг1»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
37	І. Демеев «Доттаг1чуьнга кехат»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
38	«Хаарш-Зер». Проект Доттаг1алла	0	0	0			
	КХЕЧУ КЪАЪМНИЙН ФОЛЬКЛОР (4 с.)						

39	«Тамашийна тамаша, Іаламате Іаламат» (туьйра)	1					https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
40	«Уггар нуьцкъалниг» (туьйра)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
41	«Синдбад-ХІордахо» (туьйра)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
42	«ХІунда ду пхъагалан балда даьттІа?» (туьйра)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
43	Талламан болх №2	0	1	0			
	ГИЛЛАКХАН ГІАЛА (8 с.)						
44	В. Расумов «ГІиллакхан гІала»	1	0				https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
45	І. Закриев «Пеша уллехъ къамелаш»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
46	М. Ахмадов «Марха досту де»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

	БІАБСТЕ (5 с.)						
47	М. Бексултанов «Біабсте»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
48	М. Сейлмуханов «Зезагаш»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
49	Х. Хасаев «Баркалла»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
50	М. Ахмадов «Біабстенан ловзар»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
51	У. Гайсултанов «Чегардиган бен»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	НОХЧИЙН МАХКАХЬ (9 с.)						
52	М. Бухадиев «Нохчийн махкахь»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
53	Н. Пашаев «Даймахке марзо»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

61	«Маълхан а, буханан а кьовсам» (туьйра)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal- stela1ad/
62	«Кхорбџелиг» (туьйра)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal- stela1ad/
63	«Ден весет» (притча)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal- stela1ad/
64	«Къинхетаме клант» (туьйра)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal- stela1ad/
65	«Таллархо» (туьйра)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal- stela1ad/
66	Шеран талламан болх.	1	1	0			
	АБХКЕ (1 с.)						
67	А.-Х. Хатуев «Абхке»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal- stela1ad/
68	ТӀечӀагӀдар	0	1	0			

НОХЧИЙН МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАРАН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

(КИРНАХ 2 САХЬТ)

4 КЛАСС

№	Урокан тема	Сахтийн барам			Терахь		Электронни хьоста
		Сахьт	Таламан белхаш	Кхолларал лин	Планаца	Билггал	
I	Дай баъхна латга – 6 с.						
1.	Мамакаев М., Гадаев М.-С., Сулейманов А. Даймахках байташ.	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
2.	Дакаев С. «Нохчийчоь».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
3.	Мусаев С. «Орамаш».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
4.	Шайхиев И. «БІаьвнаш».	1	0	0			https://argmz.ru/category/фоторалерея/
5.	Ахмадов М. «Нохчийн шира кхерчаш».	1	0	0			https://argmz.ru/category/фоторалерея/ https://visitchecnaya.ru/frontend/web/places/dostoprimecatelnosti
6.	Хаарш зер. Йешаран мах хадор.	1	0	0			
	Вай дуьнен чохь деха... – 4 с.						
7.	Яралиев Ю. «ВорхІ лам».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
8.	Макалов Ш. «Маьлхан хьехам».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

9.	Бексултанов М. «Баьпкан цуьргаш».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
10.	Цуруев Ш. «Доттагий-баьвнаш».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	Исбаьхьа Іалам нохчийн поэзехь – 8 с.						
11.	Мамакаев М. «Гуьйре».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
12.	Арсанукаев Ш. «Гуьйренан тІуьначу бешахь ду тийна...». Гацаев С. «Суна хьуьнхахь деши гира...».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
13.	Айдамиров А. «Аьхкено кхелина дитгаш...».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
14.	Кибиев М. «Ломахь Іа».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
15.	Талламан болх №1	1	1				
16.	Жумалаева Л. «Буьйсанан илли».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
17.	Мамакаев І. «Баьстенан йуьхь».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
18.	Саидов Б. «Баьсте».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
19.	Окуев Ш. «Тхи». Проектни болх.	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
II	Бераллин туьйра– 10 с.						
20.	Пашаев Н. «Бералла».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

21.	Дикаев М. «Нохчийн хIусам».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
22- 23	Курумова С. «Ца йиначу ненан хIусамехъ» повесть йуккьера кийсакаш.	2	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
24- 25	Гадаев М.-С. «ДоттагI».	2	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
26	Эдилов Х.-М. «Ло ду догIуш».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
27	Эльдерханова З. «Дашо хьаьжкIаш».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
28	Ошаев Х. «Полла»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	БIе эзар дика гIуллакх – 4 с.						
29	Ахмадов М. Туьйра «БIе эзар дика гIуллакх».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
30	Талламан болх №2	1	1	0			
31	Тагаев С.-Х. Дийцар «Хьаьрса доттагI».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
32	Рашидов Ш. Байт «ГIаргIанаш».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
33	Берсанов Х.-А. Дийцар «Кхерам».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
III	Бовза, беза вайн Даймохк – 4 с.						
34	«Къоьзан-Іам» легенда. «Муха хIоьттина ГаланчIожара Іам» легенда.	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
35	«Муха кхолладелла	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Терк» легенда.						https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
36	Ахмадов М. «Нохчийн хиш». Хаарш зер.	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	Исбаьхчу Іаламан кьайленаш – 6 с.						
37	Махмаев Ж. «Іаламан тидамаш».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
38	Яшуркаев С. «Полларчийн вай даьлла».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
39	Яралиев Ю. «Хьаьмцан маса лаг хуьлу?».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
40	Дикаев М. «Лай кІелахь кхиъна буц».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
41	Сочинени	1	1				
42	Чантиев І. «Искогберггий, чІарий».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
43	Хасаев Хь. «Аьхке».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
44	Бексултанов М. «Гуьйре».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	Даймехкан декхаро гІаттийна вогу со – 9 с.						
45	Умхаев Хь. «Мансур-Шайх».Шейх-Мансурах текст.	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
46-48	Халкъан предани «Адин Сурхо». Илли – нохчийн фольклоран жанр.	3	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
49	Талламан болх	1	1				

50	Мусаев С. «Дахар маърша хилийта...».Шерипов Асламбеках текст.	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
51	Ахмадов М. «Даймехкан мукъам».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
52	Сулейманова З. «Эсамбаев Махъмудна».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
53	Айдамирова М. «Жима верас».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	Ненан мотт – 3 с.						
54	Ахмадов М. «Кхаа дашах дийцар».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
55	Абдулаев Л. «Ненан мотт».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
56	Гелагаев С.-М. «Шовдано боху соб...».Проектни болх	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	Суна сирла дахар деза – 3 с.						
57	Рашидов Ш. «Суна сирла дахар деза».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
58	Батаева Х. «Жимачу йоъІан гІан».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
59	Абдулаев Л. «Нана, бІаъсте...».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	Фольклор – 3 с.						
60	«Беттаса» предани.	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
61	«Майра кІанта» туъйра.	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
62	«Берзан дуй» предани.	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/

							https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
63	Шеран талламан болх (РТБ)	1	1	0			
	Кхечу къаьмнийн литература – 2 с.						
64	Боллигер М. «Тай».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
65	Леонардо да Винчи. «Мотт а, цергаш а».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	Дерзор – 2 с.						
66	Кусаев А. «Сан доттагИй».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
66	ТӀечӀагӀдар	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

